

TATJANA OBLAK MILČINSKI

CANKARJEVO LETO 1976

PROSLAVLJANJE 100-LETNICE ROJSTVA IVANA CANKARJA NA VRHNIKI

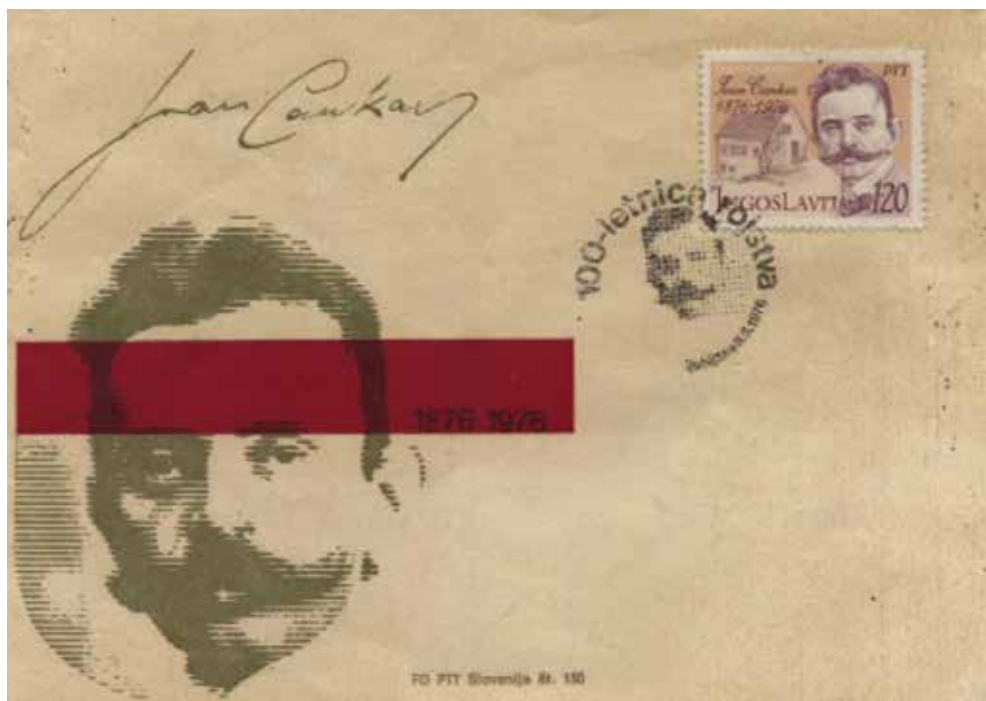
"Cankarjevo delo ni bilo le vest njegovega časa, marveč je še zmeraj tudi vest našega časa!"

dr. Bratko Kreft, 5. maj 1976

Pred dobrimi štiridesetimi leti, leta 1976 je praznovanje Cankarjeve stoletnice združilo Slovence doma in po vsem svetu, pa tudi vse pomembnejše kulturne in izobraževalne inštitucije po Jugoslaviji.

15. Razglednica Vrhnike, izdana leta 1976 (*Cankarjeva knjižnica Vrhnika*).

16. Ob stoti obletnici rojstva Ivana Cankarja je bila izdana spominska znamka. Oblikoval jo je D. Lučič.¹ Filatelistično društvo PTT Slovenija je izdalo tudi priložnostno kuverto. (arhiv: Cankarjeva knjižnica Vrhnika)

17. Dopisni papir s kuverto, 1976. (arhiv: Cankarjeva knjižnica Vrhnika)

***Kaj nisem jaz gospodar tej lepoti, ki ji ni kraja?*³**

Spomladi 1975. leta so se začele prve priprave na veliki dogodek; na Vrhniki so aprila razstavili v trgovini s pohištvo na Tržaški cesti maketo nove športne hale, knjižnice s čitalnico in maketo novega trga Ivana Cankarja.

Urbanistično enoten kompleks Ivana Cankarja so načrtovali kot kulturno-izobraževalni večnamenski prostor za kulturne prireditve, sestanke, razstave, telesno kulturo; bližnjo okolico pa so nameravali oblikovati kot spominski park.

V prvem delu s knjižnico, čitalnico in razstaviščem je bila načrtovana tudi dvorana za sprejem vsaj 500-tih ljudi. Drugi, 600 m² velik del pa naj bi za šport in rekreacijo souporabljala tudi osnovna šola. Novo telovadnico in stari dom Partizan, v katerem je prostora za 900 do 1000 ljudi, naj bi povezoval hodnik.

"Z gradnjo tega novega objekta se bo pričela spreminjati podoba celotnega kompleksa od šole Janeza Mraka pa do kinodvorane. Ta prostor se bo spremenil v urbanistično enoten kompleks, ki bo imel predvsem kulturno-izobraževalni značaj. V skladu s tem naj bi tudi okolje okoli novega objekta dobilo drugačno podobo, saj bo preurejeno v nekakšen spominski park. Ta celotni kompleks pa se bo poimenoval po Ivanu Cankarju." je poročal Naš časopis.²

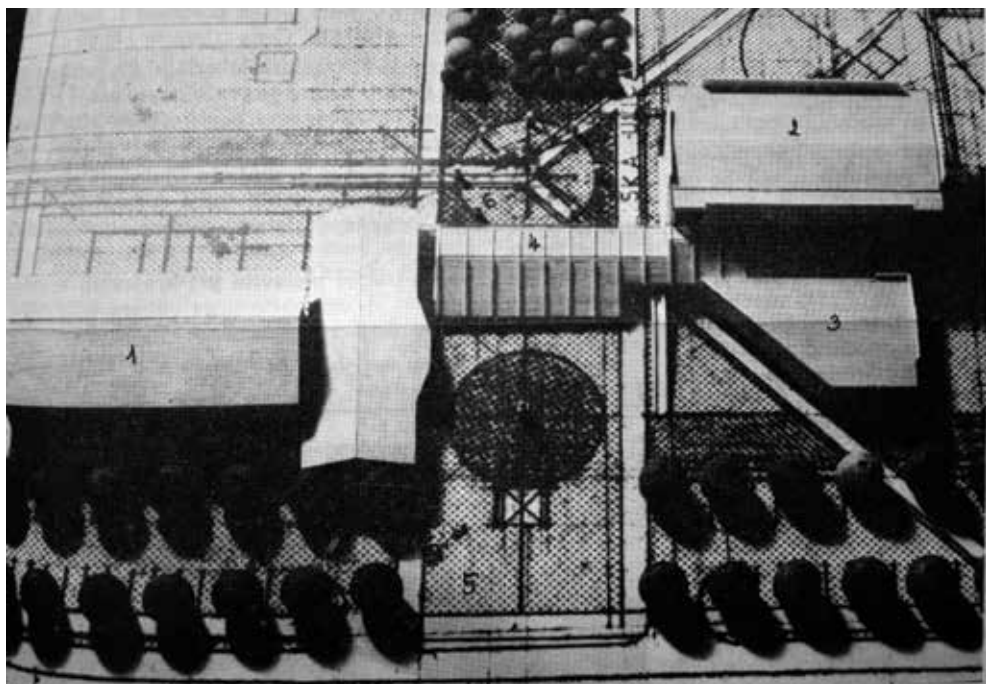
Skrbno so načrtovali tudi program Cankarjevega leta: Marija Iskrenovič, tedanja tajnica Kulturne skupnosti Vrhnika, je v intervjuju za Ljubljanski Dnevnik povedala:

"Trudimo se, da bi kultura prišla v vse vasi vrhniške občine, pa naj gre za nastope pevskih zborov, amaterskih gledaliških skupin, godb na pihala in podobno. Čeprav nas pesti

*kronično pomanjkanje prostorov za take prireditve, s prizadevnostjo premoščamo tudi te probleme. Tako se bomo najlepše oddolžili Cankarjevemu spominu."*⁴

V Ljubljani je bil mesec dni kasneje, maja 1975, imenovan odbor za pripravo proslave ob 100-letnici Ivana Cankarja. Sestavljali so ga predsedniki ali delegati naslednjih organizacij in institucij: Predsedstva SR Slovenije, Skupščine SR Slovenije, Izvršnega sveta skupščine SR Slovenije, Centralnega komiteja ZK Slovenije, Republiške konference ZSDL Slovenije, Republiškega sveta ZS Slovenije, Republiškega odbora ZZB NOV Slovenije, Republiške konference ZSM Slovenije, Skupščin in družbenopolitičnih organizacij mesta Ljubljane in občine Vrhnika, Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Univerze, Združenja visokošolskih zavodov Maribor, Kulturne skupnosti Slovenija, Društva književnikov Slovenije, Izobraževalne skupnosti Slovenije, Slavističnega društva Slovenije, Zavoda za šolstvo SR Slovenije, pa tudi RTV Ljubljana, »Delo« Ljubljana, Cankarjeva založba, Mladinska knjiga in Prešernova družba.

V odbor so pristopili tudi tedaj najvidnejši politični, znanstveni in kulturni delavci ter umetniki: Marja Boršnik⁵, Matija Bravničar⁶, Franc Dobrovoljc⁷, Štefka Drolc⁸, Stane Dolanc⁹, Karel Grabeljšek¹⁰, Anton Ingolič¹¹, Božidar Jakac¹², Slavko Jan¹³, Boris Kalin¹⁴, Edvard Kardelj¹⁵, Janez Karlin¹⁶, Mile Klopčič¹⁷, Ciril Kosmač¹⁸, Miško Kranjec¹⁹, Bratko Kreft²⁰, Tone Kuntner²¹, Mitja Mejak²², Janez Menart²³, Mira Mihelič²⁴, Metod Mikuš²⁵, Vladimir Pavšič - Matej Bor²⁶, Stojan Požar²⁷, Boris Race²⁸, Rado Simoniti²⁹, Leopold Suhadolčan³⁰, Lidija Šentjurc³¹, France Štiglic³², Vida Tomšič³³, Andrej Verbič³⁴, Franc Zadavec³⁵, Boris Ziherl³⁶, Ciril Zlobec³⁷, Beno Zupančič³⁸, Fran Zwitter³⁹ in Franci Zwitter⁴⁰.

18. 1- Stari dom Partizan, 2- Nova večnamenska dvorana, 3- Knjižnica s čitalnico, 4- Povezovalni hodnik, 5- Cankarjev spomenik, 6- Spominski park. (*Náš časopis*, št. 19, maj 1975, str. 5)

19. Jeseni 1975. leta so se dela za »novo večnamensko halo« v centru Vrhniko končno začela. (*arhiv: Náš časopis*)

Kako blešči se morje to v demantih in kristalih ...⁴¹

Novembra 1975 je Splošna plovba Piran sporočila, da so na Japonskem 28. oktobra kupili že rabljeno tovorno ladjo Šalomo, ki bo v počastitev 100. obletnice rojstva Cankarja poimenovana po njegovem rojstnem kraju - Vrhnika. Tovorno ladjo so namenili za prevoz eksotične hlodovine iz centralne Afrike v Evropo⁴². V ladjedelnico Izola je ladja priplula marca 1976.⁴³

20. »Občani Vrhnike smo z veseljem in ponosom sprejeli to novico, saj predstavlja izraz velikega moralnega priznanja našim delovnim ljudem in občanom in našemu kraju v prizadevanjih za okrepitev socialističnih družbenih odnosov. Zlasti pa smo zadovoljni, ker bo ta ladja ponesla ime našega kraja v svetovna pristanišča in tudi na ta način potrdila vezi med nami in našimi rojaki v tujini.« se je veselil Naš časopis. Predno je prišla v sestav linije za Zahodno Afriko, je ladja svoje novo ime Vrhnika in tovor žita prepeljala iz Avstralije v Aleksandrijo. (Naš časopis, januar 1976, str. 5)

21. Dogodek je na svoj način počastil tudi slikar Mi-logoj Dominko, slika z ladjo nad Vrhniko je bila takrat podarjena Splošni plovbi Piran, njena» mlajša dvojnica« s petelinom pa je danes v pisarni župana Občine Vrhnika. (arhiv: Naš časopis)

22. Ladja Vrhnika pluje skozi Benetke. (arhiv: Splošna plovba Portorož)

Tudi Cankarjeva misel, da dela naših modernistov – Mateja Sternena, Riharda Jakopiča, Ivana Groharja in Matije Jame vpletajo svojo »značilno slovensko štimungo« v mozaik evropskega impresionizma, je botrovala uvodu v Cankarjevo leto – razstavi Mateja Sternena. V Domu JLA je bilo od 10. do 15. decembra 1975 razstavljenih 32 olj in grafik iz zbirke Narodne galerije. Na odprtju je koncertiral Trio Lorenz.

RAZSTAVA DEL

MATEJA STERNENA (1879 — 1949)
IZ ZBIRKE NARODNE GALERIJE V LJUBLJANI
DOM JLA
VRHNICA

10. 12. — 15. 12. 1975

Par tednov pozneje je Kulturna skupnost Vrhnika v Domu JLA pripravila še eno razstavo iz zbirke Narodne galerije – Slovenski impresionisti. Na razstavi, ki je bila na ogled od 6. do 12. februarja 1976, si je bilo mogoče ogledati 6 del Ivana Groharja, 15 olj Riharda Jakopiča, 9 del Mateja Sternena in 6 olj Matije Jame. Odprtje je spremljal kratek recital Cankarjevih misli o slovenskih impresionistih. Razstavi, ki sta bili prvi tovrstni na Vrhniki, je obiskalo preko 1800 ljudi.⁴⁴

23., 24. Spremno besedilo za razstavi iz zbirke Narodne galerije je prispevala Polonca Vrhunc.
(arhiv: Cankarjeva knjižnica Vrhnika)

"V areni življenja sem stal ...«

11. decembra 1975, na dan 57. obletnice smrti Ivana Cankarja so domače amaterske skupine pripravile premiero recitala V areni življenja sem stal. Besedila iz Cankarjeve

socialne, kritične in politične proze je izbral scenarist Jože Rode, režijo recitala pa je prevzel Jože Vozny. Z recitalom so na različnih odrih mladi igralci gostovali kar devetkrat.⁴⁵

25. Recital V areni življenja sem stal je potekal pod okriljem Kulturne skupnosti Vrhnika. *(arhiv: Cankarjeva knjižnica Vrhnika)*

26. Prizor iz recitala V areni življenja sem stal. *(last: Matjaž Žirovnik)*

Uvodni govor ob premieri je imel pisatelj Karel Grabeljšek: »Konec leta 1906 je Ivan Cankar slavil svojevrsten jubilej. Njegov glavni založnik Ladislav Schwentner mu je izdal že deset knjig (nekaj knjig pa je medtem izšlo tudi pri drugih založnikih); zato je Cankar za to knjigo napisal uvodno črtico, ki jo je naslovil Jubilej. Tu je napisal svoje znamenite besede: »V areni življenja sem stal, ne v areni literature«.

Arena je bojišče, v areni so se bojevali rimski gladiatorji na življenje in smrt. Tudi Cankar se je po svoje bojeval na življenje in smrt, saj vzklika v istem Jubileju: »Boj, večni boj, do kaplje.« Proti čemu? Malo naprej pravi: »Dozorelim očem se je odprlo življenje z vso svojo krivico, s svojo lažjo in surovostjo, s svojo neizmerno smešnostjo.« Takemu življenju je napovedal boj. »Kar sem videl s svojimi očmi, s srcem in razumom, nisem zatajil in ne bi zatajil za same nebeške zvezde. Vse moje življenje in nehanje je služilo najvišji ideji: resnici,« je zapisal v Beli križantemi. Njegov boj je bil seveda umski boj, boj s peresom, s članki, esejmi politične, satirične in polemične narave, z novelami in povestmi, najbolj pa je stopil v areno življenja s svojimi dramami. Cankar je tudi veliko predaval, predvsem delavstvu v Trstu. Leta 1907 pa je stopil še bolj neposredno v življenje, ko je postal član slovenske socialdemokratske stranke in je na njeni listi kandidiral na državnoborskih volitvah.

Svoj boj je Cankar pričel na kulturnem področju, zakaj zavedal se je, kaj pomeni za narod kultura, za slovenski narod pa še prav posebej. V predavanju Slovenska kultura, vojna in delavstvo, ki ga je imel leta 1918 v mestnem domu v Ljubljani, je dejal, da je kultura za slovenski narod največje bogastvo. Saj drugega bogastva takrat niti imeli nismo, vsa proizvajalna sredstva (tovarne – kolikor jih je bilo – rudniki) so bila v tu-

jih rokah, celo gozdovi so bili v velikem delu last tujih veleposestnikov in kapitalističnih družb. Kako naj se tak siromašen narod obdrži, ko so od vseh strani pritiskali nanj in ga izrivali z njegove zemlje? Obdržal se je samo s svojo kulturo. Zato je bilo toliko bolj potrebno to kulturo čimbolj razviti, jo čim višje dvigniti. Cankar se je tega zavedal, zavedal pa se je tudi tega, da se bomo mogli samo z visoko kulturo enakopravno uvrstiti med druge narode.

V slovenski kulturi so tedaj vladale kaj klavrne razmere. V narodnem gledališču, na primer, so igrali predvsem takoimenovane narodne igre s petjem, Martin Krpan, Rokovnjači, Deseti brat s Krjavljem, odklanjali pa so Cankarja, Etbina Kristana, Kraigherja, da o Shakespearu in drugih velikanih svetovne dramatike sploh ne govorimo. Skratka, gledališče se je prilagajalo zabave željnemu občinstvu, njegovim instinktom, namesto da bi gledališče vodilo občinstvo, ga vzgajalo k višji kulturi. K temu pa še lažnivi dvojni obraz: »Saj bi mi radi igrali boljše stvari, toda ljudstvo tega ne mara«. K Cankarjevemu pisanju pa: »Cankar lepo piše, njegov slog je brez primere, toda to, kar on piše, ni za ljudstvo, ljudstvo ga ne razume.« Ni čudno, da so take razmere izzvale Cankarjevo bojevito naravo. Takrat so v gledališču igrali Martina Krpana, ki ga je bil Govekar dramatiziral po Levstikovi povesti. V igri nastopa tudi kobila. Ko so peljali iz gledališča kobilo domov, so jo v šentpetrskem predmestju – za šalo ali zares – ovenčali z vencem. Cankar je to označil za živ simbol naših kulturnih razmer in začel svojo najostrejšo polemiko z več članki kot so Študija o gledališču, Govekar in Govekarji, Dvojna resnica in drugo. Vse skupaj je potem izdal v knjigi z naslovom Krpanova kobila. Z vso ostrino je napadel to »primejduševsko kulturo«, kakor je označil tisto krjavlščino in kobilarstvo, ki ga je Govekar privlekel v gledališče. Napadel pa je tudi tisto veliko

laž, s katero so skušali utemeljevati svojo klavirno početje: »Res je, da igrajo v našem gledališču budalosti, da je naš kulturni zavor pokobiljen in pokrjavljen, ampak občinstvo ni zrelo za življenjsko dramo. Res je, da imamo odlično mlado umetnost, toda naš narod je nezrel za umetnost.« Če bi obveljali taki nazori, kakšna bi bila naša kultura, kaj bi bilo z našim narodom, ki mu je bila kultura edino bogastvo? Cankar je k takim lažem napisal: »Ni treba, da bi Govekar vlekel narod v svoje višave, temveč hudo je treba, da se dvigne iz svoje lene, gnile, po neizobraženosti smrdeče samovoljnosti do višine svojega naroda. Vi, Govekarji, od prvega do zadnjega,« je zapisal, »podcenjujete narod in precenjujete sebe«.

»Vi, Govekarji.« Cankar ni napadal posameznika, bojeval se je proti takratnim razmeram v kulturi in proti vsem tistim, ki so bili krivi za tako stanje. »Legijon je Govekarjev«, je dejal, »ne pasejo se samo na enem polju, po vsej domovini jih mrgoli, šentpetrsko predmestje pa sega od Drave do Adrije.« Žal, da glede tega razmere tudi danes niso dosti boljše. Spomnimo se samo popevkarstva in tiste osladne narodne zabavne glasbe, ki ti udarijo na uho, če radio odpreš. Pa pogledjmo po kioskih, kaj vse prodajajo pod označbo knjiga. Mene najbolj peče šund, ki ga ponujajo mladim bralcem. A niso kioski krivi, krivi so tisti, ki take stvari izdajajo. O, še se pasejo Govekarji po polju kulture, šentpetrsko predmestje se še ni nič skrčilo, še razširilo se je. Kako je Cankar pojmoval kulturo, je razložil v predavanju Slovensko ljudstvo in slovenska kultura, ki ga je imel leta 1907 v tržaškem delavskem domu. Pojmoval jo je povsem na proletarski način, tako kakor jo danes pojmuje. »Kaj je kultura?« se sprašuje. In odgovarja: »Književnost, umetnost, znanost so le zunanji izrazi kulture. Naša kultura je rezultat vsega našega duševnega in materialnega dela od takrat, ko se je začel

narod zavedati samega sebe do danes. Zgodovina narodove kulture je hkrati zgodovina naroda samega, je zgodovina njegovega političnega, družabnega in gospodarskega razvoja«.

Zato so bili po Cankarju tudi kmečki punti veliko kulturno gibanje. Zakaj »vsaka ped svobode, ki si jo je ljudstvo priborilo, je korak naprej v kulturi«. Potemtakem je bila tudi naša narodnoosvobodilna vojna veliko kulturno gibanje, morebiti največje. In kdo so kulturni delavci, samo pisatelji, umetniki, znanstveniki? »Kaj niso ti zamazani, zaničevani delavci tudi kulturni delavci, kaj ne sloni vsa kultura na njihovih izmučenih plečih?« se sprašuje Cankar. »Na temeljih, ki jih oni ustvarjajo, zidamo svoje kulture babilonski stopi.« Potem razlaga, kako se je zgodilo, da je velika masa ljudstva s svojim delom samo producent kulture, ne pa tudi njen konsument, kako to, da je kultura, kolikor se pojavlja s svojimi zunanjimi znamenji (književnost, umetnost, znanost) stopila v službo meščanskega razreda, kapitalizma. »Ker si duševne kulture ne moremo misliti brez materialne kulture, materialnega blagostanja, si je tisti, ki si je prisvojil sredstva za proizvodnjo, prisvojil tudi duševno kulturo ter si jo naredil za deklo in hišno«. Zato so pisatelji, umetniki, znanstveniki prav tako hlapci in sužnji meščanske družbe kakor delavci. Ker delajo po gospodarjevem naročilu, se vse bolj odtujujejo ljudstvu, proizvodi njihovega duha so ljudstvu vse bolj tuji. Edina pot iz takega stanja je boj ljudstva za popolno politično in socialno svobodo, brez politične svobode ni kulturne svobode. »Kadar pa pogine ta družba (prejšnja meščanska družba), ne smejo biti pogubljeni sadovi kulture«, je dejal Cankar. »Vse, kar so ustvarjali in dejali, za kar so trpeli in umirali naši kulturni delavci, od Trubarja, Gubca, do Prešerna in Ketteja« – mi bi še rekli do Cankarja, Kajuha, Lacka, Kidriča in Tita – bo, (oziroma je

že) svobodna last osvobojenega ljudstva.« Le v tej svobodi lahko Cankarja tako slavimo, kakor je zaslužil s svojim delom. Iz tega smo spoznali, da narodova kultura ni nekaj, kar stoji samo za sebe, da je produkt časa, njegovih socialnih in političnih razmer, da je kulturni boj mnogo širši kakor samo boj za dobro knjigo, za lepo glasbo, napredno znanost, da je to tudi socialni in politični boj, boj za preobrazbo človeške družbe, oziroma, da je boj za preobrazbo družbe, za svobodo delovnega ljudstva hkrati tudi kulturni boj. Socialni in politični boj je pravzaprav primaren.

Tega se je Cankar dobro zavedal. Velik del svojih pisateljskih sil je posvetil razkrinkavanju krivic tedanjega družbenega reda, pravzaprav je vse njegovo umetniško delo en sam protest proti krivicam življenja in tedanje družbe, pa naj je napisal pesem, črtico, novelo ali dramo. Saj je te krivice sam doživljal od rojstva do smrti. Svojo težko mladost je nešteto krat opisal, saj sam pravi: »Iz vseh tistih žalostnih zgodb, ki sem jih pripovedoval, diha moj obraz.« In še pravi: »Krivica, ki jo doživi otrok, pa če je zadela njega samega, ali če jo je zagledal po naključju na cesti, se zaseka v mlado srce ter ostane tam za zmeraj neizbrisljiva.« Najobširneje je Cankar opisal svojo mladost v romanu *Na klancu*. Tu je opisal proletarizacijo lastne družine, vendar je skušal temu dati širši pomen. »Gledal je in klanec se je čudovito širil pred njegovimi očmi, od vzhoda do zahoda se je razprostiral, od juga do severa. Klanec siromakov je bila vsa pokrajina pred njim.« S *Klanca* je prišel Cankar v Ljubljano, kjer je menjal nešteto dijaških stanovanj. Kako je tam živel, je tudi opisal, deloma v *Grešniku Lenartu*, še več pa v raznih črticah (spomnimo se samo *Desetice*). Brez zajtrka, kosilo zdaj tu, zdaj tam – tako so včasih vaški reveži hodili od hiše do hiše – večerja prav tako ali pa nič. Iz Ljubljane je šel na Dunaj. Tu se mu je nekaj

časa tako slabo godilo, da je mislil na samomor, več tednov še stanovanja ni imel. Potem se je nastanil v delavskem okraju Ottakring. Tu je živel poldrugstotisoč delavcev. Tu je bila trdnjava socialdemokracije, pa tudi dom uboštva in jetike. »Krivice družbenega reda so se kar na cesti razkazovale«, je napisal. Z uboštvom in krivičnostjo je bil potemtakem dobro seznanjen. Zato mu lahko verjameмо, kar je napisal v članku *Kako sem postal socialist*. »Ko sem bral znanstvene knjige o socializmu (najbrž Marxa), sem občutil, da ne berem tujega evangelija, temveč da sem bil vse to spoznanje že ob mukah in dvomih sam v sebi doživel, ter da sta mi znanost in zgodovina le do dobrega dokazali, kar mi je povedalo življenje samo.«

V Ottakringu so nastale tiste čudovite socialne povesti, ki jih je pozneje izdal pod skupnim naslovom *Za križem*. Nekatere še opisujejo dogodke iz domačega življenja, večina izmed njih pa bedo čeških delavcev, ki so živeli na Dunaju. To so tiste povesti, o katerih piše Cankar Kraigherju (ta mu je namreč oponesel, zakaj piše samo drobne stvari, ne pa kakega obširnega teksta). »Resnica je, da bi bilo moje delo višje in krepkejše, če bi delal svobodno (brez skrbi za jutrišnje kosilo), a resnica je tudi, da bi šlo moje delo sicer višje in dalje, toda v isti smeri, kakor gre danes. Ker nimam časa in miru, da bi zgradil veliko poslopje, gradim bajto za bajto, sproti. Ali poslopje bi mi bilo prav tako podobno, kakor so mi bajte. Kar je sedaj raztresenega in razcepljenega, bi bilo združeno ter bi tako seveda napravilo večji učinek. S to mislijo sem na primer uredil knjigo *Za križem*, da bi podal megleno podobo tistega socialnega romana, ki ga doslej še nisem napisal.

Januarja 1907 je bila v Avstriji uzakonjena splošna in enaka volilna pravica. Razpisane so bile državnozborske volitve. Cankarju so ponudili kandidaturo na listi socialdemo-

kratske stranke, kar sem že omenil. Cankar je kandidaturo sprejel, čeprav je to terjalo od njega veliko telesnih in duševnih naporov in čeprav je vnaprej vedel, da ne bo izvoljen. Kandidiral je v litijskem okraju, ki je bil po volilni geometriji tako zaokrožen, da je bilo v njem več kmečkih volivcev (ki bodo že po tradiciji volili klerikalce), kakor delavcev in rudarjev (pri volitvah je Cankar v Zagorju dobil večino). »V resnični narod je treba stopiti, ne se bati boja, sedanjost ni nič, bodočnost vse,« je Cankar ob tej priložnosti pisal uredniku Zvona Zbašniku. Zdaj je stopil Cankar prav v sredo arene. Opravil je 15 agitacijskih predvolilnih shodov, razen tega je imel še dva nastopa v Trstu (predavanje Slovensko ljudstvo in slovenska kultura). Na teh shodih je prišel tudi med kmete, saj je imel po vaseh 6 shodov. Iz Dunaja in Trsta je poznal industrijske delavce, sedaj je spoznal še kmečke in njihove probleme, kar je rodilo nov sad njegovega pisateljskega duha. Sredi volilnega boja je namreč zasnoval svojo najboljšo povest Hlapec Jernej in njegova pravica. Sam pravi o njej svojemu bratrancu Izidorju Cankarju: »Nameraval sem napisati volilno brošuro, pa je nastala moja najboljša novela«.

Usodo hlapcev Jernejev starejši dobro poznamo. Največ smo jih videvali ob petkih, ko so od hiše do hiše prosili vbogajme. Dokler so bili močni in zdravi, so garali po premožnih kmetijah, na stara leta pa beraško palico v roke, pa od hiše do hiše. Ko se je Cankar lotil tega socialnega problema, ga je zagrabil globje, ne zgolj po njegovih zunanjih dogodkih, rekel bi, zagrabil ga je marksistično. Čigavi so proizvodi dela, tistega, ki jih je naredil s svojimi rokami, ali tistega, ki si jih je prisvojil? »Čigava je jablana,« sprašuje Jernej, »tistega, ki jo je sadil, ali tistega, ki je jabolka klatil?« Štirideset let je delal Jernej na Sitarjevem gruntu, v tem času se je Sitarjevo bogastvo podeseterilo. Vsi, ki so to bo-

gastvo pomagali ustvarjati, so pomrli, samo Jernej je ostal. Ali ni on gospodar bogastva, ki ga je sam ustvaril? Ali ni čas, da sede na zapeček in uživa svoj zasluženi pokoj? Mladi Sitar pa ga je pognal od hiše. Jernej noče miloščine, svojo pravico hoče, pridelki njegovih rok so njegovi. Seveda ga ljudje ne razumejo. Nočejo ga razumeti, ko terja svojo pravico. Ne pri županu, ne pri sodniku, ne pri cesarju, ne pri bogu ni pravice zanj, zakaj postava je bila taka, da se »pravica ustvarja za tiste, ki so jo ustvarili.« Jernej si je moral sam poiskati svojo Pravico, šel je in zažgal svoj nekdanji dom. Izmed vseh poglavij v Hlapcu Jerneju, je zadnje, ki opisuje požar, najkrajše, komaj dobro stran obsega. Cankar je v nekem pogovoru dejal, da je to poglavje zato tako kratko napisal, da bi bralci v njem ne gledali spektakla požara, temveč bi iz njega razbrali idejo. Ta ideja pa je revolucija. Samo z revolucijo si bo delavstvo priborilo svoje pravice.

Revolucijo je Cankar tudi v nekaterih drugih spisih napovedoval. Že leta 1899 je v Epilogu k Vinjetam zapisal: »Že je obsenčil duh upornosti sestradane obraze in stiskajo se okrvavljene pesti, prišel bo čas, ko se bodo majali beli gradovi ob svitu krvave zore.« Revolucijo bo izvedel proletarijat, ti sestradani obrazi, hlapci Jernej, kovači Kalandri. »Ta roka bo kovala svet«, pravi v Hlapcih učitelj Jerman Kalandru, ko si ogleduje njegovo težko, žuljavo dlan. Kako ga bo kovala, je Cankar povedal v svojem zadnjem predavanju Očiščenje in pomlajenje, ki ga je imel 8. aprila leta 1918 v Trstu. Tedaj je rekel: »Temeljna načela socializma in zadnji cilji njegovi so last vseh narodov, toda pota, ki vodijo do teh ciljev, si mora začrtati le vsak narod zase, po svojih posebnostih, po svojih domačih gospodarskih, političnih in kulturnih razmerah. Ali nam niso te besede nekam znane, kakor da so bile izgovorjene oziroma napisane komaj pred nekaj leti? Res je. S podobnim načelom smo se po letu 1948 branili pred informbiro-

jem, ko so nam očitali, da smo izdali socializem, ker smo krenili po lastni poti. Že Cankar je doumel, da socializma ni mogoče graditi po enotnem kalupu. V revoluciji je videl Cankar tudi rešitev slovenskega narodnega vprašanja. Usoda lastnega naroda je Cankarja trajno vznemirjala.

Posebno so ga vznemirjale hude socialne stiske na kmetih. Kmečko ljudstvo se je razslojevalo, se množično izseljevalo, v Vestfalijo, v Ameriko, »kamorkoli je reklo dekle.« Že leta 1900 je Cankar pisal Zofki Kvedrovi: »Včasih me to (izseljevanje) ni skrbelo, ali danes vam povem, da mi je zelo težko pri srcu, če pomislim, kakšna prihodnost se pripravlja našemu kmečkemu narodu. Ta namreč gineva in izumira. Na Dolenjskem so nekatere vasi že skoraj brez moškega prebivalstva, vse gre stran, se izgublja za zmerom. Ako pojdejo stvari tako dalje, nas čez dvesto let sploh ne bo več.« Ta misel, da je slovenski narod obsojen na smrt, ga poslej stalno spremlja. Iz te misli se je spočela ena najlepših njegovih povesti. Kurent. V nji je opisal vso problematiko umirajočega, na smrt obsojenega naroda. Napol prazne vasi, izseljevanje, vdanost v usodo in tisto značilno naše veseljastvo, ki se je razkazovalo na veselicah in romanjih, ko se je pobožna pesem hipoma spremenila v razposajeno, kvantarsko. »Kje je začetek tvoje poti in kdaj je bila sodba govorjena?« se sprašuje Kurent, »kje je konec tega strašnega romanja in kdaj bo sodba dopolnjena?« (da bo narod umrl). Na drugem mestu pravi Cankar: »Narod enkrat blagoslovljen, desetkrat obsojen. Komaj si stopil na svet, si bil že suženj.« In se na koncu še sprašuje: »Kdaj se bo narodu izpolnilo njegovo tisočletno hrepenenje po svobodi?« Vprašanje spremlja ta bridka misel. Če že mora narod umreti, naj vsaj svoboden umre.

Ob izbruhu prve svetovne vojne se je Cankarju ponovno zbudila huda skrb za usodo svo-

jega naroda. Znebil se je je šele proti koncu vojne, takrat pa za trajno, ker se je že napovedovala svoboda. Takole je dejal o tem v predavanju Očiščenje in pomlajenje: »Priznam odkrito, da sem v prvih mesecih vojne trepetal za ta narod. Rekel sem si v plahem srcu: Ta peščica dobrih ljudi ob Adriji bo v svetovnem metežu izginila, bo poteptana. Kmalu pa sem spoznal, da tega naroda nisem poznal. Ne poznal odporne moči njegove, ne politične zrelosti njegove, ne njegove samozavesti. Kakor da je Cankar s svojim preroškim duhom gledal za nekaj desetletij naprej. Kaj ne veljajo njegove besede še veliko bolj za drugo svetovno vojno kakor za prvo? Kaj ni v drugi svetovni vojni naš narod še bolj pokazal svojo odporno moč in politično zrelost kakor v prvi? Ko je Cankar govoril o očiščenju in pomlajevanju svojega naroda, je upal, da bo v nekaj mesecih uresničeno njegovo tisočletno hrepenenje, žal pa je morala iti mimo njega še ena vojna, morali smo izvojevati revolucijo, da se je uresničil slovenski narodni program, kakor ga je Cankar pojmoval, da se je uresničila njegova vizija v narodovo vstajenje. Kakšen je bil Cankarjev narodni program? Zedinjena Slovenija v zvezni republiki enakopravnih jugoslovanskih narodov.

Te svoje nazore je razložil že leta 1912 v predavanju Slovenci in Jugoslovani v ljubljanskem mestnem domu. (Mimogrede: to predavanje mu je nakopalo sedem dni zapora). Takole je rekel: »Ako pride kdaj do združitve jugoslovanskih narodov – in ne samo moja vroča želja je, temveč tudi moje trdno prepričanje, da do tega združenja res pride – tedaj se to ne more zgoditi drugače, kakor da se združijo enakopravni in enakovredni narodi.« In še: »Jugoslovanski problem smatram za izključno politični problem. Za problem razkosanega plemena, ki se v življenju človeštva ne more uveljaviti, dokler se ne združi v celoto. Tako jugoslovansko vprašanje v kulturnem ali celo jezikovnem smislu

zame sploh ne eksistira.« Zakaj je Cankar ta problem tako ostro postavil? Ker je hkrati odgovarjal dvema: pristašem v svoji lastni stranki in takoimenovanim novoilircem. Slovenski socialni demokrati so namreč že leta 1909 sklicali jugoslovansko konferenco v Ljubljani, na katero so prišli tudi delegati iz nekaterih drugih jugoslovanskih pokrajin. Na tej konferenci so sprejeli takoimenovano tivolsko resolucijo, ki je zahtevala popolno združitev jugoslovanskih narodov ne samo v državnem, temveč tudi v narodnem smislu: en sam narod, en sam jezik. Cankarja je tako stališče tako prizadelo, da se konference ni hotel udeležiti. Podoben program so si postavili tudi novoilirci, katerih glavni predstavnik na Slovenskem je bil profesor Ilešič. Iz navedenega vidimo, da je Cankar slovenski narodni program pravilno pojmoval. Narod pa je moral čez Golgoto dveh vojn, izvesti je moral revolucijo, da je bil ta program uresničen. Cankar je ljubil svoj narod in svojo slovensko domovino, to je izpričal s

svojim delom.»Moje delo je knjiga ljubezni,« piše v *Beli krizantemi*.»Domovina, dal sem ti svoje srce in razum, svojo fantazijo in svojo besedo, dal sem ti svoje življenje, kaj bi ti še dal?« V tej svoji veliki ljubezni do domovine, do svojega naroda, pa se v svojih nazorih ni zapiral s plotom ozkega nacionalizma, ampak se je dvignil višje. Kakor njegov veliki predhodnik Prešeren, ki je v svoji *Zdravici* zapel:»Žive naj vsi narodi ...« je tudi Cankar gledal svoj narod le kot vrednega člana v družini narodov.»Jaz verujem v to družino svobodnih narodov,« je dejal v predavanju *Očiščenje in pomlajenje*. V črtici *Lepa naša domovina* pa je zapisal:»Jaz, bratje, pa vem za domovino in mi vsi jo slutimo. Naša domovina je boj in prihodnost, ta domovina je vredna najžlahtnejše krvi in najboljšega življenja. Iz muke, trpljenja in suženjstva nešteti milijonov bo zrastle naša domovina: vsa ta lepa zemlja z vsem svojim neizmernim bogastvom.« je zaključil Karel Grabeljšek svoj pozdravni govor na premieri recitala V

27. Plakati, ki jih je izdala Kulturna skupnost Vrhnika, so vabili na številne različne dogodke preko celega leta; tisk: Tiskarna Tone Tomšič Ljubljana. (arhiv: Cankarjeva knjižnica Vrhnika)

areni življenja sem stal.

Proslave so se kar vrstile; 13. marca je pri-

28. Moški zbor LIKO Verd in zborovodja Tone Jurjevčič na odru Cankarjevega doma.
(arhiv: Naš časopis)

redil samostojni koncert moški zbor LIKO Vrhnika-Parketarna Verd.

Marjan Sedej je v Našem časopisu poročal o uspelem večeru:» ... Predstavili so slovenske borbene, narodne, umetne in pesmi drugih jugoslovanskih narodov. Pred koncertom je v dvorani vladalo veselo, praznično razpoloženje ... Največji aplavz pa je doživela črnska pesem *You better mine*. To je pesem, ki dviguje ubogo črno polto ljudstvo na prostranih plantažah, kjer so črno polti ponekod še danes le»govoreče orodje«. Pesem je bila zaradi izrednega navdušenja publike ponovljena, saj je bila res virtuozno izvedena, pohvalo pa zasluži solist v tej pesmi. Kaj naj zapišem za konec? Morda le to, da je kulturno življenje ne Vrhniki živo in vredno svojega rojaka Ivana Cankarja. Posebno zahvalo zaslužijo organizatorji in pa požrtvovalni pevovodja prof. Jurjevčič, ki je ne samo duša glasbenega življenja na Vrhniki,

29., 30., 31. Linoreze za vabila na prireditve ob Cankarjevi stoletnici je izdelal vsestranski umetnik Tone Jurjevčič; Cankarjev spomenik, portret Ivana Cankarja, Na Klancu.
(arhiv: Cankarjeva knjižnica Vrhnika)

ampak tudi uspešen likovni ustvarjalec, saj je njegovo delo tudi linorez pisatelja Cankarja na vabilu za koncert.«

"Kadar pišem dramo, je oder pred mojimi očmi.«

5. maja 1976 so v starem domu JLA odprli razstavo Cankar in gledališče. Razstavo je z več kot stotimi fotografijami in različnimi dokumenti uprizoritev Cankarjevih dram pripravil Slovenski gledališki muzej iz Ljubljane.

Predstavljene so bile igre, od najstarejših dalje, tako s slovenskih odrov kot tudi iz gledališč drugih jugoslovanskih republik in zamejstva. Odprtje razstave je bilo množično obiskano, zbranim pa je spregovoril dr. Bratko Kreft:

"24. novembra 1899 je Cankar pisal bratu Karlu: Četudi napredujem ravno v dramatiki presneto počasi – to nič ne de. Jaz mislim, da je ravno tukaj moj talent in moja moč.«

To je napisal potem, ko je že ustvaril dramo Romantične duše, ki je sicer ni objavil za življenja nikoli, saj je bila prvič uprizorjena šele po njegovi smrti. Moral pa je snovati tudi že dramo Jakob Ruda. Zadnji se bolj pozna, da mu je morala biti za vzgled in uk Ibsenova psihološko etična dramatika, medtem ko so Romantične duše bliže naturalistično neoromantični dramatiki, na kar opozarja sam naslov.

Gledališka pot Cankarjeve dramatike se začne z uprizoritvijo Jakoba Rude, ki je spričo nekaterih dokaj neobglenih poskusov meščanske dramatike morala vplivati kot posebna noviteta, čeprav nima velikega in vnanje dramatičnejšega dejanja, kakor naslednje njegovo dramsko delo – satirična komedija Za narodov blagor. Sam je imel dramo Jakob Ruda v pismu, ki ga je pisal bratu 9. marca 1900, za še preveč nezrelo dramo, v kateri je predvsem važen gladek dialog. Kljub vsemu je imela uprizoritev v razmerah, kakršne so bile v gledališču in Ljubljani sami, kar lep uspeh,

ki je avtorja razveselil, vendar je napovedal bratu, da bo komedija Za narodov blagor boljša. Ker pa je v njej posegel v sršenovo gnezdo takratne zlagane politike malomeščanskega in meščanskega frazerskega rodoljubja, je bila z Jakobom Rudo začeta pot v gledališče pretrgana. Obnovila se je šele z uprizoritvijo tretjega Cankarjevega dela Kralj na Betajnovi, ki je bila uprizorjena 9. januarja 1904, dobri dve leti po tem, ko je izšla v knjigi.

Po vsem tem je videti, da se gledališki upravi nikakor ni mudilo z uprizoritvami Cankarjevih dram, čeprav je vladala sicer sorazmerno, vsaj po umetniški vrednosti precejšnja suša v takratni naši dramatiki, v kateri je prav tako prevladovalo epigonstvo, kakor v liriki devetdesetih let. Z uprizoritvama Jakoba Rude in Kralja na Betajnovi se začenja Cankarjeva pot na slovenske odre, pot, ki je bila po uspehu Borštnikove⁴⁶ izvirne igralske kreacije Kantorja v Kralju na Betajnovi velik in nadpovprečen literarno gledališki dogodek v zgodovini novejšega slovenskega gledališča sploh. Borštnikova upodobitev Kantorja je veljala več igralskim generacijam za vzor.

Razstava Cankar in gledališče prinaša razne dokumente in fotografske posnetke od prvih uprizoritev Cankarjeve dramatike pri nas in drugod, kolikor so bile seveda skrbnemu vodstvu in kolektivu Slovenskega gledališkega muzeja dostopne, čeprav zbira muzej za gledališko zgodovino in teatrološko znanost potrebne in dragocene dokumente že nad četrto stoletja. Kakšna je bila raven slovenskega gledališča in kakšno je bilo razmerje njegovega vodstva do Cankarjeve dramatike tja do njegove smrti, je dokumentarno in analitsko vzorno opisal bivši ravnatelj Slovenskega gledališkega muzeja in sedanji dopisni član SAZU prof. Dušan Moravec v obširni knjigi Slovensko gledališče Cankarjeve dobe. Čeprav so vsi ti eksponati, vse te fotografije dragoceni dokumenti iz uprizo-

ritev Cankarjeve dramatike od početka do danes, fotografije igralcev, ki so v njih igrali, in čeprav skupaj s preglednico zavzema razstava kar 125 primerkov, so vendarle to le fragmentarne ilustracije, kajti do leta 1945 žal ni bilo fotografiranje predstav in igralških kreacij v poklicnem slovenskem gledališču redno in službeno predpisano. Veliko razstavljenega gradiva, zlasti do leta 1918 je iz zasebnih arhivov gledališnikov, ki so bili toliko ambiciozni, da so si fotografije svojih kreacij preskrbeli in plačali sami. Za vsemi temi dokumenti do leta 1918, pa še tudi po tem, se skriva veliko težav, prizadevanj in skrbi slovenskih gledališnikov, ki so nastopali v uprizoritvah Cankarjevih del in to velikokrat v takšnih okoliščinah, zlasti med prvo svetovno vojno, o katerih se nam niti ne sanja.

Samo en primer: prva Jacinta v Pohujšanju – igralka Kreisova si je morala v noči pred premiero precej čez polnoč in to še po generalki sama šivati obleko za Jacinto, za katero si je morala blago tudi sama kupiti.⁴⁷ Na premierah so morali nastopiti le po nekaj vajah, ker so zaradi slabega obiska igrali komaj nekaj predstav enega in istega dela. Toliko število repriz, kakor jih poznamo danes, pri Cankarjevih predstavah takrat ni bilo. Njegova prava pot v slovenskem gledališču se je začela šele po letu 1918, ko so prišle v slovensko gledališče nove generacije igralcev in režiserjev, ki so se razen Borštnika, Verovška⁴⁸ in Nučiča⁴⁹ iz časov pred prvo svetovno vojno začeli zavzemati globlje za uprizoritve Cankarjevih del in za njih dramaturško-gledališko analizo in kreativnejšo odrsko upodobitev. Pri tem imajo režiserji in igralci za Cankarja večje zasluge, kakor gledališka vodstva, ker so se predvsem ravno režiserji pa tudi posamezni igralci zavzemali za uprizoritve Cankarjevih del. Z njimi so pomagali v gledališkem smislu dramatiku Cankarju in tudi z njim evropeizirali repertoar in stil igre. Gotovo ima za dokončno udomačitev Cankarjevih del v

sporedu slovenskega gledališča v prvih desetih letih po prvi svetovni vojni največ zaslug Milan Skrbinšek⁵⁰, ki je bil kot igralec in kot režiser naravnost fanatičen častilec in gledališki propagandist Cankarjeve dramatike, ko je večina literarnega in gledališkega sveta še zmeraj gledala skeptično na Cankarjevo dramatiko, zlasti v Ljubljani.

Skrbinšek si je takrat drznil, da je v slovenskem gledališču v Trstu uprizoril cel ciklus Cankarjevih del. Začel je z uprizoritvijo *Kralja na Betajnovi* 11. januarja 1919, torej slabe tri mesece po razpadu Avstro-Ogrske. Sledila je že 10. aprila *Lepa Vida* in še isti mesec komedija *Za narodov blagor*, naslednji mesec pa že *Pohujšanje v dolini Šentflorjanski* in na koncu meseca krstna predstava prej prepovedanih *Hlapcev*, ki so tako čakali na uprizoritev celih dobrih devet let.

Za odnos do Cankarjeve dramatike, ki je še zmeraj vladal takrat v Ljubljani in za katerim se je še zmeraj skrival tudi govekarski duh, duh primitivne takratne potrošniške miselnosti ljubljanskega malomeščanstva in meščanstva, je značilno še to, da so po Trstu prvi uprizorili *Hlapce* 10. septembra 1919 v zagrebškem hrvaškem narodnem gledališču v režiji takrat mladega in novatorskega režiserja dr. Branka Gavella. Krstna predstava v Ljubljani je bila šele tri mesece po zagrebški predstavi 11. decembra 1919 v režiji prof. O. Šesta⁵¹ in je dosegla za tiste čase presenetljivo kar 19 predstav. Število ponovitev dokazuje, da je bilo občinstvo naprednejše od vodstva, ki je tako dolgo odlašalo z uprizoritvijo *Hlapcev*.

Res je, da so prvega Cankarja Jakoba Rudo po razpadu Avstro-Ogrske v režiji Cerarja Danila⁵² uprizorili 20. januarja 1919. Delo je bilo šestkrat uprizorjeno, kar za takratne razmere ni bilo malo, saj je npr. Meškova drama o usodi koroških Slovencev *Na smrt obsojeni* dosegla komaj tri predstave. Uprizoritev *Hlapcev* v Trstu je obnovil že 8. fe-

bruarja 1920 Emil Kralj⁵³, eden izmed prvih znamenitih interpretov učitelja Jermana v Hlapcih.

Kljub temu, da še do danes ni uprizorilo nobeno slovensko gledališče tolikšnega ciklusa Cankarjevih dram, kakor je to storilo po prvi svetovni vojni slovensko tržaško gledališče, je vendarle Skrbinškovo pomembno dejanje imelo vsaj ta uspeh, da so začela gledališča vsaj sporadično posegati po Cankarjevih delih in da so v repertoarju med obema vojnama vendarle kolikor toliko zastopana, čeprav bi morala biti zastopana večkrat.

Toda kaj bomo ob sedanjem jubileju tožili tiste čase in takratna vodstva gledališč, če za 100. letnico Cankarjevega rojstva niti sedem slovenskih poklicnih gledališč ni bilo sposobno, da bi si po skupnem in dogovorjenem predhodnem načrtu razdelili njegova dela tako, da bi vsako uprizorilo po eno različno Cankarjevo delo, kar bi dalo ravno cel Cankarjev dramatski cikel. To se ni zgodilo, čeprav imamo tako imenovano gledališko skupnost, v kateri so zastopana vodstva vseh poklicnih slovenskih gledališč. Le tri gledališča so uprizorila farso V dolini Šentflorjanski, toda ta farsa je prišla v treh variantah na oder predvsem zaradi režiserjev in njihovega gledališkega eksperimentiranja, kateremu je rabilo Cankarjevo delo zgolj za scenarij, nikakor pa ne kot umetniško pomembno Cankarjevo dramatsko delo. To, da niso bila slovenska gledališča sposobna predstaviti ob stoletnici Cankarjevega rojstva po predhodni načrti razporeditvi in razdelitvi celotnega njegovega dramatskega dela, bo ostalo v zgodovini slovenskega gledališča in kulturno umetniške politike zapisano kot trajna sramota, kot neizbrisljiv dokument, saj se je obnovil in ponovil soroden odnos do Cankarja kakor pred prvo svetovno vojno. Kakor nekoč Govekar⁵⁴ in govekarji so tudi tokrat nekateri razglaševali Cankarja za slabega dramatika in za dramatika, ki nam nima kaj več poseb-

nega povedati. V resnici pa je ravno narobe: ne samo Cankar dramatik, marveč Cankar sploh z vsem svojim umetniškim in publicističnim delom, s svojo kritiko in satiro nam ima še zmeraj veliko povedati. Ne gre za to, da se spotikamo ob posamične režiserje ali celo zoper njihovo množje, gre za veliko več: gre za miselnost, katere žalosten produkt je tak odnos do prave umetnosti, ki vlada v delu naše družbe in kulture in ki je sociološko-psihološko povezana s tistim, žal prevečkrat močno vplivnim družbenim delom, ki se mu pravi potrošniška družba. Ta miselnost je sumljivo sorodna tisti nekdanji miselnosti, ki jo je Cankar ožigosal v svoji najostrejši polemični knjigi Krpanova kobila. Razložek je morda le v tem, da je danes modernizirana s cenenim in kričečim popevkarstvom, s cirkusijadami in diletantskimi akrobacijami, s provincialnim snobizmom in navdušenjem za bulvarske musicale in cenene revije, ki so sodobni primer nekdanje gledališke umetnosti kazeče cenene operete, precepljenje z divjaškim in kričavim teksaškim duhom in okusom, ki ga nekateri tolmačijo celo kot novotarsko gledališko poezijo, kot izraz, sproščenega in od literature osvobojenega gledališča, ko je v resnici vse skupaj iztirjeno gledališče. Potrošniški duh se vrh tega še baha s številnimi snobističnimi vrinki in vsiljenkami nepotrebnih angloamerikanizmov v slovenski pogovorni in pisni jezik, v tisti jezik, ki mu je dal Cankar v svoji pripovedni prozi in dramati tolikšen zven in lepoto, kakor mu jo je dal v verzih Prešeren. Za Milanom Skrbinškom so zaslužni režiserji Cankarjevih del še Šest, Debevec⁵⁵, Delak⁵⁶ in Stupica⁵⁷, največ njegovih del pa je za Skrbinškom zrežiral po drugi vojni Slavko Jan⁵⁸.

Po Borštnikovem Jakobu Rudi in Kantorju so tudi nekateri drugi igralci novih generacij ustvarili nekaj vrhunskih kreacij. Tako še do danes ni nihče prekosil Lipahovega⁵⁹ cerkovnika v Pohujšanju in njegovega kar že klasičnega Hvastjo v Hlapcih ali pa Pečkovega⁶⁰ zlodja v Pohujšanju. Naravnost demonski

in grozljiv v svoji oblastnosti je bil Skrbinski župnik v Hlapcih. *Levar*⁶¹ je v Kantorju ustvaril že meščansko uglajenega kapitalističnega izkoriščevalca v drugem kolenu, medtem ko je bil *Cesarjev*⁶² Kantor še zmeraj napol gruntarski vaški veljak in silak, ki se ga že oprijemlje brezobzirnost kapitalista iz prve akumulacije. Svoj igralski višek v Cankarjevem delu pa je dosegel Cesar v vlogi kovača Kalandra v Hlapcih. Kdor ga je videl in slišal, mu bržkone še zdaj zveni v spominu njegov ljudsko in proletarsko grozljivi vzklik na koncu IV. dejanja, ko ubrani napadenega Jermana: »Jaz sem Kalander kovač! Kdo bi rad še kaj vedel!«

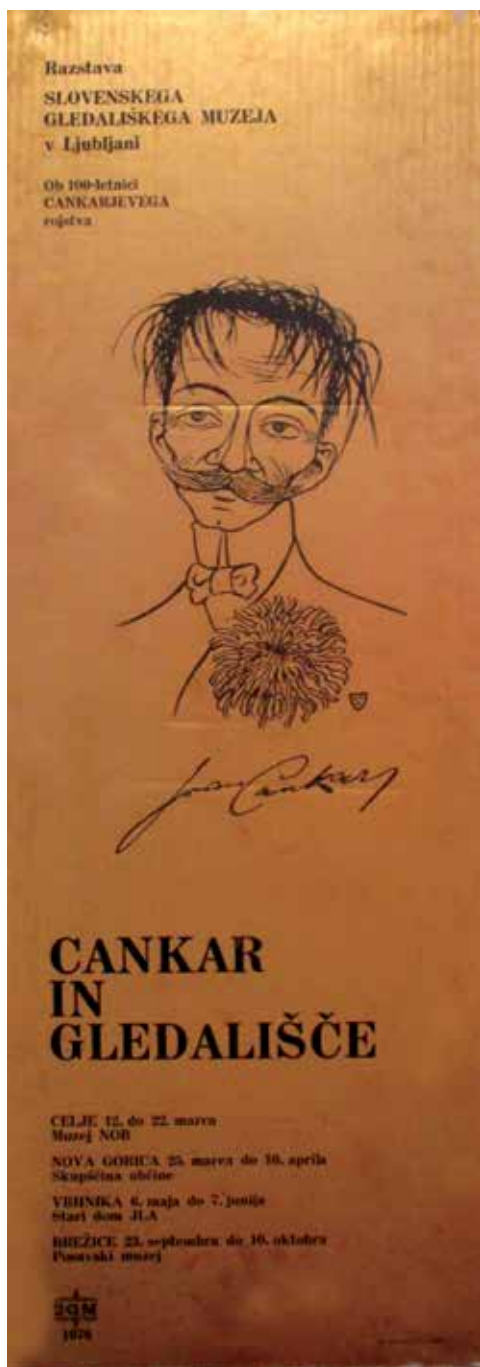
Stane Sever⁶³ je bil pravi ljudski učitelj in prosvetitelj Jerman v Hlapcih, ki je znal uglasiti v svoji upodobitvi vse strune tega nelahkega človeškega značaja, od lirike do dramatičnega izbruha in pomirjenja z usodo. Pavle Kovič⁶⁴ je dal v učitelju Komarju pravega švigašvago, ki pa je zaradi neposredno prikazane človeške klavnosti njegovega značaja učinkoval kot nesrečna izgubljena kreature tako, kakor je njegov brat Jože Kovič⁶⁵ ustvaril doslej še neprekosljivega župnika v Kralju na Betajnovi, ki je, reva, odvisen od Kantorja, zato se mu tudi prilizuje, ker bi rad, da bi mu sezidal nov farovž. Kovič je v svoji kreaciji tega župnika, ki je živo nasprotje oblastnika v Hlapcih, ustvaril tako toplo in čudovito niansirano podobo primitivnega prebrisanca in priliznjenca, da mu spričo Kantorjeve vseoblastnosti na koncu niti nisi mogli zameriti, ko mu nazdravi, niti takrat, ko ga v prvem dejanju imenuje katoliškega moža, ko mu je obljubil nov farovž, če bo zanj agitiral.

Lahko bi še naštel celo galerijo imenitnih odrskih likov, ki so jih na Cankarjevo neokrnjeno besedilo ustvarili slovenski igralci in igralka, na katere danes žal spominjajo

samo še bežne fotografije na tej razstavi ali pa časniške ali časopisne kritike, če so jim bile pravične in če so znali kritiki odkriti tisto, kar je bilo v njihovih kreacijah igralsko ustvarjalnega, pomembnega in lepega. Pristopali so k Cankarjevemu besedilu s spoštovanjem, z vso osebno stvariteljsko odgovornostjo, kajti le po tej poti je mogoče ustvariti igralsko in režijsko tisto, kar Cankarjevo dramsko delo zasluži. Tako je bogato, da je neizčrpljivo za pravega režiserja in igralca.

Če sem v svojem uvodnem govoru ob odkritju razstave Cankar in gledališče v rojstnem kraju Ivana Cankarja spregovoril nekaj grenkih in kritičnih besed, sem to moral storiti ravno v Cankarjevem duhu, da bi ob donečih slavnostnih fanfarah ne pozabili, da je premalo slaviti Cankarja le z besedami, ki se kaj hitro lahko spremenijo v votlo doneče fraze, če niso naša dejanja v sedanjosti v skladu s tem, kar govorimo, zlasti pa v skladu z živo Cankarjevo mislijo in njeno etiko.

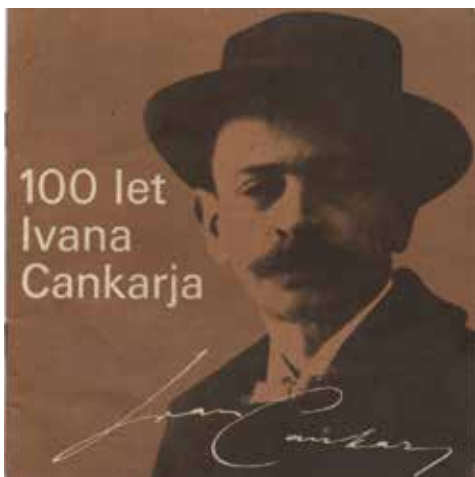
Glejmo tudi v prihodnje, da nas ne zadenejo Cankarjeve bridke in ostre besede, ki jih je zapisal, ko so meščanski rodoljubi postavili spomenik Prešernu v Ljubljani, ki pa še celo Cankarjevega spomenika doslej ni zmoglo. Ne prikrivajmo si tudi resnice, da je Cankarjev bič še zmeraj živ, kajti njegovo delo ni bilo le vest njegovega časa, marveč je še zmeraj tudi vest našega časa. Zato tudi ni in ne bo nikoli prijeten pisatelj, če ga bomo res brali in razumeli tako, kakor govori in misli v svojem delu. Tudi prisluhniti mu je premalo. Gre predvsem za to, da mu pri izpraševanju lastne vesti sledimo in pri delu, ki ga hočemo uresničevati v svojem času bodisi v vsakdanjem, političnem ali družbenem prizadevanju, občutimo sebi in med seboj tolikšno odgovornost, kakor jo je občutil vaš veliki vrhniški rojak Ivan Cankar v svojem delu za slovensko ljudstvo in za človeka. Ravno njegova dramatika, katere uprizoritve vam kaže ta razstava v fotografijah in dokumentih, je

32. Uvodni plakat za razstavo Cankar in gledališče, ki je gostovala v Celju, Novi Gorici, na Vrhniki in v Brežicah.
(arhiv: Cankarjeva knjižnica Vrhnika)

33. Kulturna skupnost Vrhnika je k razstavi Cankar in gledališče izdala vabilo-zloženko s kronologijo Cankarjeve poti v domača in tuja gledališča. Našteti so 124 uprizoritev na profesionalnih odrih od leta 1898 do sezone 1975/76.
(arhiv: Cankarjeva knjižnica Vrhnika)

34. Slovenske založbe so ob Cankarjevi 100. obletnici izdale popis njegovih del; gradivo je zbral in uredil Bogomil Gerlenc, natisnilo ČGP Delo.
(arhiv: Cankarjeva knjižnica Vrhnika)

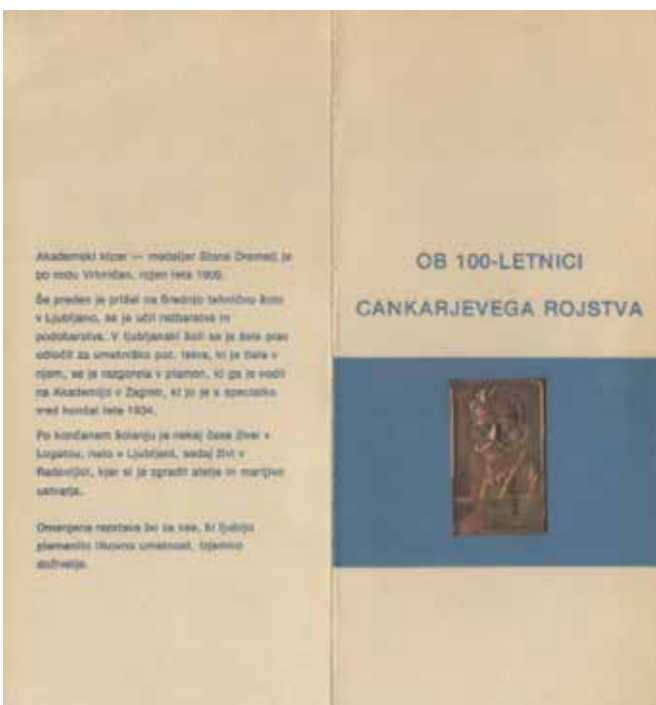
eno največjih izpričil njegovega umetniškega socialnega in etično angažiranega ustvarjalnega dela.«

Pripravljalci razstave so poudarili tudi, da »Cankarjeva beseda tudi v najtežjih dneh naše revolucije ni zamrla – nasprotno, bila je simbol boja za pravičnejšo družbeno ureditev. Tudi partizansko slovensko narodno gledališče na osvobojenem ozemlju je v Črnomlju igralo Kralja na Betajnovi, Cankarjeva beseda pa je svobodno zaživela šele v novi Jugoslaviji, v novi družbenopolitični ureditvi in v pogojih, za kakršne se je Cankar boril že pred mnogimi leti in jih umetniško vpletal v vsebino svojih dram.«

7. maja 1976 so v razstavnem prostoru obra-

35. Bratko Kreft odpira razstavo. (Naš časopis)

36., 37. Vabilo na razstavo medaljerja Staneta Dremlja. (arhiv: Cankarjeva knjižnica Vrhnika)

ta družbene prehrane Usnjarne Vrhnika odprli razstavo akademskega kiparja medaljerja Staneta Dremlja.⁶⁶ Ob odprtju so prepevali Fantje z Verda.⁶⁷

Osrednja kulturna prireditev ob Cankarjevi stoletnici je bila v Ljubljani, na Vrhniku, v obnovljenem Cankarjevem domu pa 10. maja nato intimnejša akademija. Slavnostni govornik na tej prireditvi je bil podpredsednik skupščine SRS in pisatelj Beno Zupančič, slovesnosti pa se je udeležilo tudi veliko znanih slovenskih kulturnih in političnih delavcev: Sergej Kraigher⁶⁸, France Popit⁶⁹, Mitja Ribičič⁷⁰, Marjan Breclij⁷¹, Janez Barborič⁷², Vinko Hafner⁷³, Janez Milčinski⁷⁴, Josip Vidmar⁷⁵, Bratko Kreft in drugi.

Beno Zupančič je v svojem govoru opozoril na Cankarjevo vsestransko literarno in politično delovanje; o Cankarju je dejal:

"... To je človek iz enega samega kosa vsestransko občutljive življenjske snovi in zato ne moremo mimo njega ne kot umetniki, ne kot delavci in ne kot družba s socialistično prihodnostjo. Cankar nas je zaznamoval z rdečim znamenjem, ki ni nič drugega kot visoko zapeta pesem o prostosti za zatirane in razžaljene, za izkoriščano delavstvo in zasluženo delovno ljudstvo.

V govoru je opozoril tudi na to, kako dolgo in pestro pot je prehodila naša družba v svojem razvoju v letih od Cankarjeve smrti in je še zlasti poudaril na proces njenega lastnega osvobajanja,« je v Našem časopisu poročal Tone Hočevar in nadaljeval s citatom Bena Zupančiča:

"Osvobajanje in vsestranska last sta s svojimi izkušnjami razločno kazali, da se ne moremo zanašati na sile izven nas samih, da ne smemo pristati nad nikakršno silo nad delavskim razredom in delovnimi ljudmi, temveč moramo vedno ravnati tako, da se bo delavstvo osvobajalo samo in se nekega dne tako tudi kot razred ukinilo in bodo postali ustvarjalni vsi ljudje, kar pa je mogoče le v

vsestransko razviti in kulturno bogati družbi. To pa pomeni, da smo se za vselej znebili gmotnega in duhovnega jerobstva fraka in talarja, pri tem pa smo se morali pogosto spopadati tudi sami s seboj, s tistim, kar nosimo hlapčevskega s sabo. Morali smo se odločiti za svoj lastni socialistični napredek, pri tem pa premagati mnoge utvare o tem, kako je to moč izvršiti čez noč ali samo z ukrepi ljudske in socialistične oblasti.

Pri tem smo se pogosto zatekali k Cankarju in njegovemu Kalandru, saj so prav te Kalandrove roke morale nositi in ustvarjati, da bi delavska zavest postala stvarnost in tako osvobajala delovnega in ustvarjalnega človeka.«

V govoru pa je Beno Zupančič nanizal tudi nekaj najpomembnejših kulturnopolitičnih nalog:

"V združenem delu se moramo danes kulturni in intelektualni delavci postaviti v isto vrsto kot delavci v materialni proizvodnji, kajti le s skupnimi močmi bomo lahko uspešno preraščali zgodovinsko nastalo delitev dela. Le po tej poti bomo lahko odpravili iz naše zavesti ostanke hlapčevske miselnosti o tem, da je vedno eden gospod in drugi njegov hlapec, da tako eden dela, drugi pa samo odloča. Le tako bi stavba naše kulture lahko stala na trdnih temeljih – na ustvarjalnem delu vseh delavcev, saj so vsi tudi kulturni delavci. Druge poti tu ni, razen poti ločevanja duhovne gosposčine, birokratskih privilegijev, in kot je dejal Cankar»babilonskega stolpa kulture« postavljenega na samem in zase, ne pa za ljudi, ki so ga pomagali graditi.

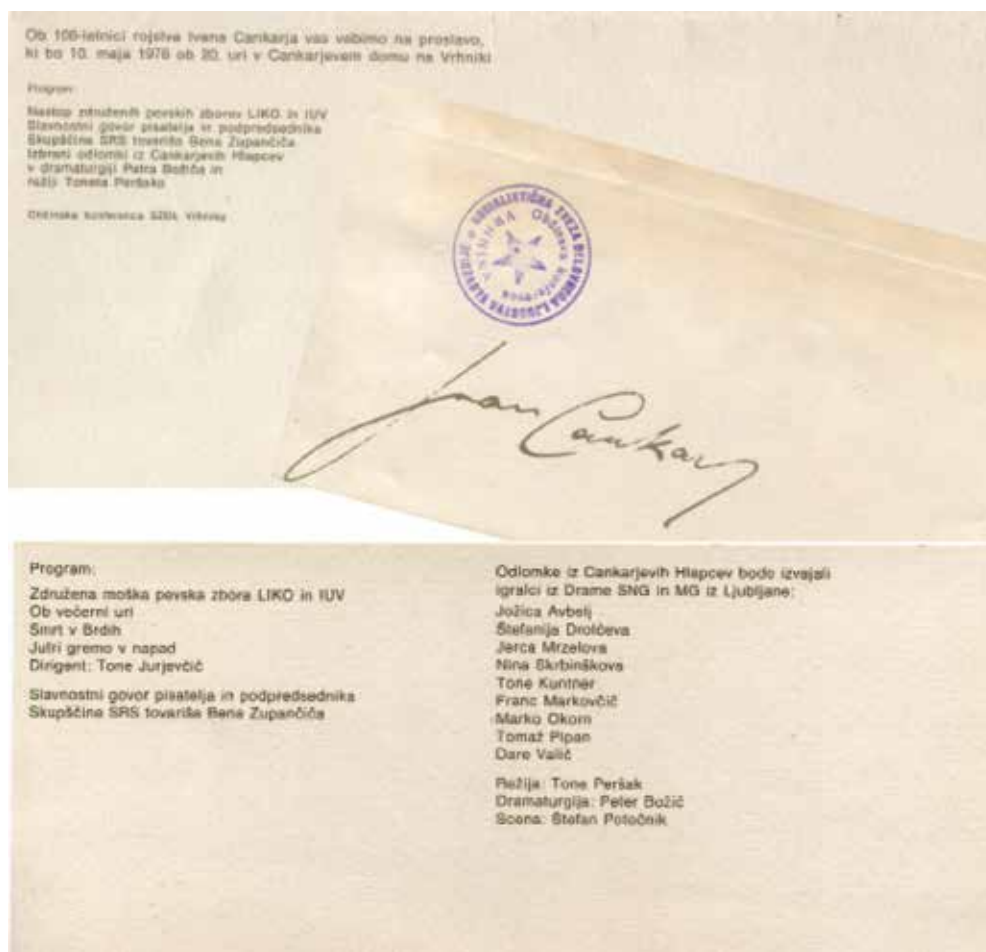
Skozi delavske roke se morajo v materialni proizvodnji vse bolj zavestno in samoupravno organizirano pretakati vse resnične duhovne vrednote. In prav v imenu tega poslanstva se moramo vprašati, kaj naredimo za našo kulturno rast kot delavci ustvarjalci v gmotni proizvodnji, v kulturnih in drugih dejavnostih, ki naj bi nam s svojo kulturno močjo omogo-

čale, da bi živeli ne samo v večji materialni blaginji, ampak tudi bolj človeško. Vprašati se moramo tudi kaj naredimo, da bi sleherni dobil v roke dobro in cenjeno knjigo, da bi se v knjižnicah in knjigarnah zbirali vsi, ki jih žene želja po znanju in spoznavanju. Kdaj bomo dosegli to, da bomo za usodo slovenske knjige odgovorni vsi? Povprašati moramo sebe in druge, kako je mogoče, da še govorimo o »belih kulturnih lisah« na našem narodnem in kulturnem zemljevidu, saj si že dolgo lahko kot posamezniki in kot družba privoščimo

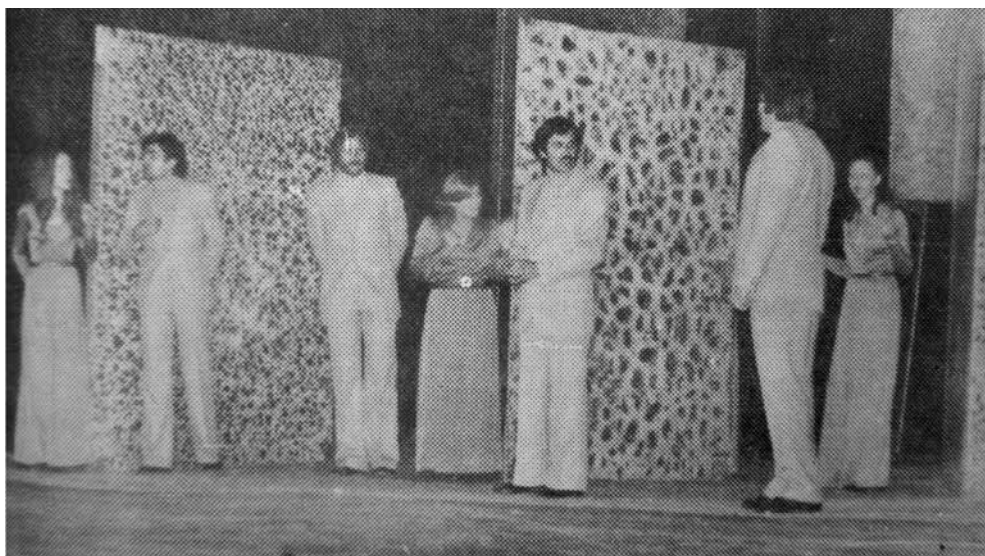
marsikako razkošje in nečimrnost?

Kako lahko še vedno gradimo naselja brez prostora za vse tisto, kar sodi v kulturno in družbeno življenje prebivalcev?

Vprašati pa se moramo tudi o tem, kaj bi rekel Cankar, ko bi ob splošni blaginji zagledal znane prikazni jare gospode, kulturne gluhotе, zanikrnosti in revščino v kulturni dejavnosti sami in tudi pri vseh tistih, ki bi jim morali pomagati, da bi se postavili

38., 39., 40. Posebej oblikovan dopis, s katerim je SZDL — Občinska konferenca Vrhnika vabila na proslavo 10. maja 1976 ob 20. uri v Cankarjevem domu na Vrhniki. Priložen je bil tudi program. (arhiv: Cankarjeva knjižnica Vrhnika)

41. Igralci SNG Drame in Mestnega gledališča ljubljanskega so uprizorili odlomke iz Cankarjevih Hlapcev. Režija: Tone Peršak, dramaturgija: Peter Božič, scena: Štef Potočnik, igralci: Jožica Avbelj, Štefanija Drolčeva, Jerca Mrzelova, Nina Skrbinškova, Tone Kuntner, Franc Markovčič, Marko Okorn, Tomaž Pipan, Dare Valič. (*Naš časopis*)

na noge in izvrševali svoje poslanstvo? Pri vsem tem pa gre za naša skupna ramena, za skupno delo, dolžnosti in smotre. Gre za možnosti, da zares sami presodimo, se dogovorimo in sami odločimo. Nikogar več ne more biti nad nami, če bomo ravnali tako. Naš delovni človek je vedno veliko žrtvoval za svojo kulturno blaginjo, še zlasti, če so ga vlaganja vanjo bogatila. In bolj ko bo bogat, več bo moral dajati, če bo hotel doseči vse tisto, za kar si prizadeva. Najlepši spomenik Cankarju lahko postavimo s tistim, kar stori delovni človek zase in za sočloveka v razmerah, ki dajejo vse več možnosti, več človeške trdnosti in samozavesti kot kdaj koli v zgodovini našega naroda. To pa pomeni, da moramo neprestano potrjevati kulturno voljo, kakršna se pretaka v naši zgodovini, v vseh obdobjih socialnega in narodnega osveščanja ter boja, zlasti pa vsestranskega osvobajanja.» je zaključil svoj govor Beno Zupančič.

42. Slovesnosti ob stoletnici rojstva Ivana Cankarja v Cankarjevem domu na Vrhniki so se udeležili številni kulturni in politični delavci. (*Naš časopis*)

Slavnostni govor je popestril koncertni nastop združenih pevskih zborov iz IUUV in LIKA ter uprizoritev odlomkov iz Cankarjevih Hlapcev, ki so jih odigrali igralci Drame SNG in Mestnega gledališča iz Ljubljane.

Slavistično društvo je maja organiziralo na Vrhniki delovno srečanje slavistov. Tema na tem simpoziju je bila »Ivan Cankar v šoli«.

Preko 400 udeležencev je poslušalo z različnih vidikov obdelane nekatere Cankarjeve jezikovne, stilne in druge sestavine ter se dogovarjalo o tem, kako učencem in dijakom v šolah Cankarja kar najbolj približati.

"Kadar pišem, pišem zdržema in s svojo srčno krvjo."

Praznovanje 100. obletnice rojstva velikega rojaka se je z drugimi pomembnimi prazniki prepletalo tudi na obeh vrhniških osnovnih šolah. Kronistka Irena Čepon na Osnovni šoli Janeza Mraka je zabeležila:

"31. marca je delegacija 15 pionirjev in dveh mentoric odšla v Izolo na ogled ladje Vrhnička. Mornarjem in kapitanu so odnesli dve darili, ki so ju izdelali sami. Zaželeli so jim srečno plovo. Prijavili smo se tudi na literarni natečaj, ki ga je razpisalo Železniško gospodarstvo Ljubljana za dan železničarjev - 15. april, ob 35-letnici vstaje jugoslovanskih narodov ter ob 100-letnici Cankarjevega rojstva pod geslom »Literarni in likovni natečaj«. Poslali smo 103 spise in 25 risb. Nalogo učenca Majer Robija iz 5. razreda so nagradili z 200 dinarji, vsi sodelujoči pa so dobili značke in obeske."

Kronika Osnovne šole Janeza Mraka nadalje opisuje, kako so v okviru praznikov 27. aprila, 1. maja, 6. maja ter 100-letnice rojstva pisatelja Ivana Cankarja pripravili obširen program, v katerem se je posebno odlikoval recital pod vodstvom tov. Milke Bradač in Anice Žun. Z recitalom so se predstavili tudi na svečani seji SZDL, svečani seji občinske skupščine ter zaključni prireditvi tekmovanja za Cankarjevo bralno značko. Z odlomkom pa so sodelovali tudi na mitingu ob prevzemu Kurirčkov torbe ...»Od pionirjev z OŠ Ivana Cankarja so jo prejeli 11. maja, torba je nato prenočila na njihovi šoli, naslednji dan pa so jo predali borovniškimi pionirjem. "Pri tej manifestaciji je sodelovalo 30 pionir-

jev. Delegacija 8 pionirjev se je udeležila svečane proslave v počastitev 100. obletnice rojstva Ivana Cankarja na šoli Ivana Cankarja. Poklonili smo jim šopek cvetja in jim čestitali ob njihovem prazniku.

V tem šolskem letu smo izdali dve številki šolskega glasila Kurir ... Druga številka je bila posvečena Ivanu Cankarju. Pionirji so razmišljali o Cankarju, o njegovem delu in primerjali njegovo otroštvo s svojim.«⁷⁶

Učenci Osnovne šole Janeza Mraka so iskali med starejšimi občani sogovornike, ki so se še spominjali Ivana Cankarja. Naš časopis⁷⁷ je objavil prispevek Majde Celarc in Inke Malnar.

"... Ko sva stopili v preprosto, vendar ljubko, toplo kuhinjo, naju je Petrovčič Petra že pričakovala.

Posadila naju je na stol ob peči in pričela s pripovedovanjem:

Preseliti se moramo v leti 1915 in 1916. Takrat mi je bilo 17 let. Silno težko je prikazati podobo tedanjih razmer na Slovenskem. Na severu in jugu so bili Slovani, v sredini pa Nemci in Madžari, ki nikakor niso dopustili naše združitve. To je bil čas, ko sem kot begunka prišla iz Gorice v Ljubljano, kjer sem hodila na učiteljske. Iz Gorice so prišli tudi moji kolegi, skupaj z učiteljem, tako da smo lahko organizirali začasno slovensko učiteljske. To je bilo v neki zelo stari in revni hiši, toda nam je bila zelo všeč, saj je bilo vse tako domače. Da pa nam ne bi bilo ob nedeljskih popoldnevih preveč dolgčas, smo redno organizirali literarni krožek, za katerega je zvedel tudi naš profesor slovenščine dr. Josip Puntar. Velikokrat je prišel na naš krožek. Neke nedelje je spet prišel in bil zelo skrivnosten. Predlagal nam je, da bi šli obiskat Ivana Cankarja. Spogledali smo se in bili nad predlogom zelo navdušeni, saj je bila to vseskozi naša velika želja.

Skupaj smo se odpravili na Rožnik, kjer je pi-

satelj Ivan Cankar stanoval. Spominjam se, da smo ga dolgo čakali in se že zbali, da ga ne bo. Vsak izmed nas si ga je seveda drugače predstavljal in vsak izmed nas je vedel, da je velik pisatelj. Čez nekaj časa je iz bližnje gostilne prišel suh človek in se napotil proti nam. Prav začudeno smo ga gledali, saj nikakor ni ustrežal naši predstavi o Cankarju. On pa je prišel do nas in dolgo opazoval vsakega posebej. Najbrž sem ga najbolj začudeno gledala, ker se je njegov pogled najdlje ustavil na meni.

Nato pa je rekel: »Tisti Cankar, ki ga vi čakate, ni tukaj. Tisti je v meni.« Njegove besede smo dojeli seveda šele čez nekaj časa. Takoj pa smo vedeli, da nam Cankar ni tujec. Sedel je k nam in nam pripovedoval o svojem delu. Ko je z največjo ljubeznijo, ki jo človek premore, govoril o materi, smo vsi jokali. V nas je vstal lik prave matere, ki ga nismo nikoli pozabili. Rekel je še: »Kadar pišem, pišem zdržema in s svojo srčno krvjo.«

Tovarišica Petra nam je s svojimi besedami tako živo predstavila Cankarja, da sva jo le neradi zapustili. Ko sva se ji zahvalili za njen trud, pa nama je dejala: »To ni nikakršen trud. Rada bi namreč, da bi vsi ljudje spoznali pravega Cankarja. Takšnega kot sem ga spoznala jaz.«

Petro Petrovčič je marca 1976 srečal na Klanecu tudi Peter Božič⁷⁸, ta dan v vlogi novinarja, ki je v Delu opisoval, kako je stoletnica prebudila vrhniško mrtvilo:

"Ko je bila dijakinja učiteljska, jo je Cankar prvič pripeljal v svoj rojstni kraj. Zdaj je upokojena učiteljica, skozi njene roke je tukaj šel rod za rod. In stežka jo pripravim do besede. Petra Petrovčič je tedaj, 1917. leta, videla pisatelja prvič. Njeni prijateljici je dal rdeč nageljšek, njej pa ne. Toda odtrgala je pecelj z njega in ga ima še zdaj doma. Na kartici pa se je celo podpisal, čeprav je menil, da

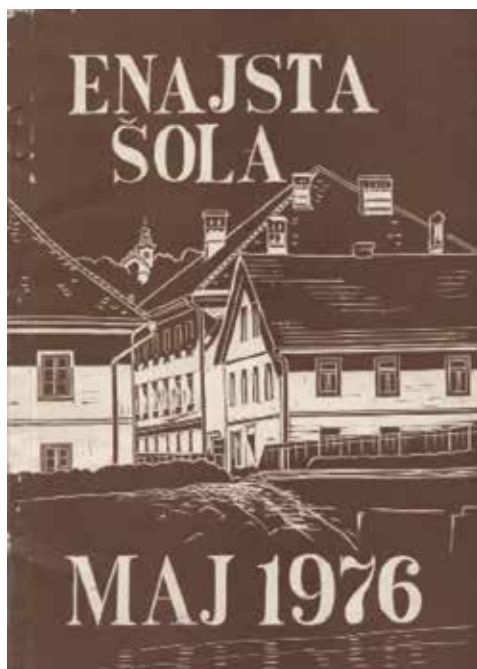

43. Petra Petrovčič: »Rada bi, da bi vsi ljudje spoznali pravega Cankarja.« (arhiv Naš časopis)

je njegov podpis zelo drag. Človek mora vse življenje pazljivo in z odprtim srcem zbirati dragulje, pravi, kajti enkrat ostaneš gotovo sam in tedaj ti z njimi ni težko živeti.«⁷⁹

"Enajsta šola, Bog s teboj!"

Tudi Osnovna šola Ivana Cankarja je izdala jubilejno številko šolskega glasila – Enajsto šolo. Gradivo je s pomočjo drugih izbrala in uredila Magda Ogorelec, ilustracije pa so izdelali učenci pod vodstvom Mira Bičiča in Iva Maglice. Objavljeni spisi učencev so tematsko razdeljeni na naslednja poglavja: Tako enajsto šolo doživljamo mi, Tako pa smo šli mi prvič v šolo, Moje prvo srečanje z Ljubljano, Vrhnika nekoč in danes, Skodelica kave, Razžalil sem mater, Zgodila se mi je krivica in Prvič v knjižnici. Napisali so tudi, kako skrbijo za grob Cankarjeve matere, kako tekmujejo za Cankarjevo bralno značko⁸⁰, objavili intervjuje z dr. Bratkom Kreftom, pisatelji Karlom Grabeljškom, Ivanom Potrčem, Antonom Ingoličem, igralcema Štefko Drolčevom in Tonetom Kuntnerjem in prof. dr. Francem Dobrovoljcem.

44. Naslovnica jubilejne številke Enajste šole; linorez je delo Toneta Jurjevčiča.
(last: družina Dobrovoljc iz Verda)

Učenci so 12. aprila 1976 s kulturnim programom sodelovali tudi pri odkritju novega spominskega obeležja na Cankarjevi rojstni hiši, kjer so prepevali pevci zbora Industrije usnja Vrhnika.

Med najdragocenejšimi pa je gotovo pogovor s Cankarjevim sošolcem, »tov. Malavašičem«, ki ga je leta 1968 zapisala učenka Irena Gorišek. Zaupal ji je naslednjo dogodivščino:

"V tistih časih sta na Vrhniki maševala in pridigala dva kaplana. Živelata sta v kaplaniji, ki je bila tam, kjer je danes Dom obnemoglih. Otroci smo bili neugnani in povsod nas je bilo dosti. Večkrat se je zgodilo, da sta nas kaplana po kaj poslala ali pa nam naročila kaj opraviti, česar sama nista zmogla ali hotela.

Nekoč sta dejala nama s Cankarjem in še

nekomu drugemu, naj gremo v laz zakurit, da bosta prišla peč krompir. Hitro smo se odpravili, kajti kurjenje je bilo za nas najljubše opravilo.

Ko smo prišli v laz, smo hitro nanесли drv in zakurili. Kar je zagledal Cankar gada in naju s tovarišem poklical. Zavzeto skočiva oba tja. S palico, ki sem jo imel v roki, stisnem gada v precep in ga vržem v ogenj.

Nedolgo zatem sta prišla kaplana. Začela sta zagrebati krompir v žerjavico, mi pa o gadu nismo ničesar bleknili. Toda začelo nas je skrbeti. Vedeli smo, da je gad zelo strupena kača. Kaj bo sedaj, ko smo vrgli gada v ogenj, kjer si kaplana pečeta krompir? Priznati nismo upali, zato smo se prav tiho, vsak s svojim izgovorom umaknili v dolino. Tam smo premišljevali, kaj naj storimo. Domenili smo se, da bomo počakali ob poti, ki vodi iz laza, na kaplana. Če ju pa ne bo? Takrat še nismo vedeli, kaj bomo napravili, če ju ne bo. »Tisti, ki ju bo prvi zagledal, ko bosta prihajala po klancu, naj zabrlizga!« je dejal Cankar. Midva s tovarišem sva se strinjala.

In tako smo odšli vsak na svoje mesto. Res sva s prijateljem kmalu zaslišala Cankarjev živžg. Joj, kako sva si oddahnili! Torej krompir, pečen v strupeni žerjavici le ni škodil!«

92-letni Malavašič je dalje obujal spomine: »Nekoč ga srečam na cesti. Opažoval je, kako so vozniki vozili blago v Trst ali pa na Dunaj. Pa mi pravi, naj se usedem na kanton in lepo mirno sedim. Nato vzame iz žepa papir in začne po njem čakati. Ko je svoje delo dovršil, mi je pokazal papir. Svojim očem nisem mogel verjeti. Na papirju je bila moja podoba. Ravno tak sem bil, kot če bi se pogledal v mirno površino ribnika. Tisto sliko sem nato hranil do druge vojne. Takrat pa so mi Italijani s sliko vred vse požgali.«

Malavašič je povedal, da se je s Cankarjem igral tudi v tistem smrekovem gozdiču – Tič-

nici, pa priznal, da je tudi sam hodil v uk k Tičkovem Gregu:»*Tičkov Grega je bil pohabljen revček. Ker se ni mogel preživljati drugače, je učil otroke črk in števil. Toda ni nas naučil mnogo. Ko je bilo treba črke sestavljati v besede, je izginil, da nihče ni vedel, kam!*«

V počastitev 100-letnice je Osnovna šola Ivana Cankarja pripravila tudi daljši kulturni program; na prireditve so povabili tudi nekdanje učitelje in več družbenopolitičnih

45. Spominska plošča v avli Osnovne šole Ivana Cankarja, delo Toneta Jurjevčiča. (Naš časopis)

46. Tone Jurjevčič, (16. februar 1936, Vrhnika – 19. september 2003, Vrhnika), je leta 1976 izdelal serijo linorezov, posvečenih zlasti vrhniškim kotičkom, ki so bili povezani z otroštvom Ivana Cankarja: Retovje, Močilnik, Na Klancu, Mesarjeve klade, Stara šola, Na Hribu, sv. Trojica, sv. Lenart, Enajsta šola ... pa tudi Cankarjev portret in spomenik.

Tone Jurjevčič je bil sicer glasbeni pedagog na Osnovni šoli Ivana Cankarja, organist, pianist, pevec in umetniški vodja in zborovodja več pevskih sestavov in zborov: Zbora zveze borcev, MPZ-ja LIKO, MPZ-ja IUUV, Kvarteta Raskovec, Okteta Raskovec, MPZ-ja Svoboda, Mladinskega pevskega zbora na OŠ. Bil je prejemnik Gallusove listine, priznanja OF (1979), Petkovškovega priznanja za dolgoletno vlaganje v glasbeno kulturo mladih (1986) in Plakete Ivana Cankarja (1998).

Tone Jurjevčič

47. Pred Domom JLA je potekalo srečanje osnovnih šol, ki so bile leta 1976 poimenovane po Ivanu Cankarju. (arhiv: Naš časopis)

delavcev.

Pripravili so tudi razstavo svojih izdelkov in v šolski avli odkrili spominsko ploščo pisatelju. Oblikoval jo je Tone Jurjevčič, ki je tista leta izdelal serijo linorezov z motivi iz Cankarjevega življenja.

Zadnjo soboto v maju je bila Osnovna šola Ivana Cankarja že kar tradicionalni gostitelj vseh osnovnih šol, ki nosijo ime Ivana Cankarja. Slovenskim osnovnošolcem so se tako

rodi Jugoslavije in v svetu. Udeleženci so si ogledali Cankarjev rojstni kraj in Bistro ter se dogovorili o še tesnejšem medsebojnem sodelovanju v bodoče.«

Obletnico Cankarjevega rojstva je sicer tako ali drugače proslavljala cela Jugoslavija, našo občino pa so obiskale številne delegacije iz sosednjih republik in zamejstva.

Na tedanji praznik Dan mladosti, 25. maja, je Vrhniko mladina dobesedno preplavila.

48. Ena od gostujočih delegacij: predsednik zveze konference SZDL Jugoslavije Dušan Petrovič – Šane ob ogledu bistriškega gradu. (Naš časopis)

pridružili tudi učenci iz drugih republik in zamejstva: »Učenci ne počaste samo spomin na velikega pisatelja revolucionarja, ampak utrjujejo bratstvo in enotnost med na-

49. Vrhniški mladinci so se proslave udeležili tudi s parolami. (Naš časopis)

50. Naš časopis: »Kulturni program so odlično izvedli dijaki iz Doma Ivana Cankarja, vrhniški mladinski oktet⁸¹ in vojaki iz vrhniške vojašnice.«

51. »Tudi zunanji izgled je spominjal na Cankarja.« zapiše Naš časopis.

Rojstni kraj našega velikega rojaka je obiskalo več kot 2000 gojencev enaindvajsetih dijaških domov iz cele ljubljanske regije in drugih slovenskih krajev. Mesto za tako imenovani Domski dan so vsako leto znova izbirali glede na pomembne dogodke iz našega kulturnega in zgodovinskega življenja in leta 1976 je bila to nedvomno Cankarjeva Vrhnika.

»Proslavljanje se je pričelo zjutraj z ogledom vojaške tehnike v garnizonu Ivana Cankarja. Pred deseto uro so se udeleženci postavili v povorko, na čelu katere so bili bobnarji kadetske šole iz Tacna, sledili pa so jim gojenci ljubljanskih domov, vrhniški mladinci, taborniki, vrhniška pohodna enota, vojaki in vojaška godba iz Ljubljane. Mladina in krajani so se zbrali pred domom JLA⁸², kjer je tudi bila osrednja slovesnost in kulturni program. Zbrane je pozdravil sekretar OK SZDL Vrhnika Miloš Mauri, potem pa jim je spregovoril predsednik skupščine občine Vrhnika, tovariš Branko Stergar. V kulturnem programu, ki je bil sestavljen pretežno iz odlomkov iz Cankarjevih del, so nastopili dijaki iz doma Ivana Cankarja, mladinski oktet, vojaki iz vrhniške vojašnice Ivan Cankar, Janez Jeršinovec, osnovnošolci z Vrhniko ter godba JLA iz Ljubljane.

Udeleženci so poslali predsedniku Titu brzojavko za njegov praznik, v kateri je bilo zapisano: Dragi tovariš Tito! Učenci in vzgojitelji domov ljubljanske regije, pripadniki obeh vrhniških garnizij, mladina in pionirji z Vrhniko, ki smo se zbrali na Vrhniku, rojstnem kraju našega velikega pisatelja in misleca Ivana Cankarja, da proslavimo Dan mladosti in 100-letnico rojstva, Ti pošiljamo iskrene čestitke z najboljšimi željami ob tvojem rojstnem dnevu. Obljubljamo Ti, da bomo zvesto hodili po poti, ki si jo Ti začrtal in branil pridobitve NOB in ljudske revolucije. Vrhnika, 25. maj 1976.

52. Naš časopis poroča: »Mladinci so skupaj z vojaki veselo zaplesali kolo.«

53., 54. »Dijaki ljubljanskih domov so si z zanimanjem ogledovali tanke.«

55. Na številnih proslavah to pomlad so učenci na različnih prizoriščih večkrat sodelovali tudi z vojaki JLA. (arhiv: ZKO v MDV)

Popoldne so mladinci iz Ljubljane in Vrhnike preživali v športnih igrah, saj so se pomerile ekipe v odbojki, malem nogometu, košarki, rokometu, streljanju, namiznem tenisu in šahu. Dan pa so zaključili z družabnim srečanjem na igrišču TVD Partizan, kjer sta jih zabavala ansambel Doma tehničnih šol iz Ljubljane in ansambel Titova mladina z Vrhnike.» poroča v Našem časopisu Tone Hočevnar.

100. obletnico rojstva Ivana Cankarja je s pohodom po poteh Dolomitskega odreda počastila tudi mladinska pohodna enota Ljubo Šercer iz Centra strokovnih šol iz Ljubljane. Organizator tega že tradicionalnega pohoda ob 35-letnici vstaje in dnevu mladosti so bile osnovne organizacije ZSMS, 00 ZKS in ZRVS. Na Logu pri Brezovici, kjer so se zbrali, so formirali dva bataljona in krenili proti Horjulu. Tam so se udeležili sprejema osnovnošolske mladine v ZSMS in skupaj s horjulskimi mladinci pripravili krajši kulturni program. Pot so nadaljevali proti Podlipi, prespali so na seniku pri družini Rihar. Na Vrhniki, kamor so prispeli naslednjega dne, jih je pričakal narodni heroj Stane Semič-Daki. Pohod se je končal ob Cankarjevem spomeniku.

Med 31. majem in 5. junijem je 19. sreča-

nje gledaliških skupin Slovenije zaključilo pomladanski cikel prireditev ob stoletnici rojstva Ivana Cankarja. Najboljši slovenski amaterji ter najboljša mladinska in pionirska skupina so nastopili na šestih večernih in treh popoldanskih predstavah. Za Vrhniko je bil to izreden kulturni dogodek in velika vzpodbuda amaterskim gledališkim skupinam, ki so v naši občini tedaj postajale vse številnejše.

Cankarjeva knjižnica se je na jubilejno leto pripravljala že nekaj časa; že leta 1974 je podaljšala delovni čas od 8. do 19.30 ure.

"V letošnjem Cankarjevem letu naj bi dali knjigi še večji poudarek. V knjižnici si bomo prizadevali povečati nakup strokovne literature in zanjo zainteresirati čimveč občanov. Trudili se bomo, da bo letos vsak občan prebral vsaj eno Cankarjevo delo. Lepo in prav bi bilo, da bi knjižnica dobila v jubilejnem letu velikega slovenskega pisatelja ugodnejše pogoje za svojo dejavnost in jo tako še popestrila.» je zapisala direktorica knjižnice Marija Iskrenovič.⁸³ Opomnila je še, da leto 1876 ni bilo le rojstno leto Ivana Cankarja, pač pa tudi leto, ko je bilo na Vrhniki ustanovljeno Bralno društvo, med ustanovitelji katerega je bil tudi Cankarjev oče, velik ljubitelj

56.»Vsaki predstavi je sledil temeljit uprizoritveni kažipot« je o srečanju poročala Bogi Pretnar v reviji Stop. Z leve proti desni: Mirko Zupančič, Vladimir Kocjančič, Marjan Belina in Štef Potočnik.

57. Cankarjeva knjižnica je dobila nove prostore leta 1979. Končno so lahko na vidno mesto postavili t. i. Cankarjev kotiček. (arhiv: Naš časopis)

58. Odkritje kipa Barjanec v parku pred knjižnico, ki ga je iz lesa izdelal Tone Lapajne, je vodil Pavel Mrak. (arhiv ZKO v MDV)

knjig. »Tako je s pisarjem Josipom Prosenom in še nekaterimi drugimi častilci knjig postavil temelj vrhniški čitalnici. Njen namen je bil, da omogoči materialno šibkim Vrhničanom pot do izobrazbe s pomočjo časopisov, dramskih in pevskih prireditev.« Sto let kasneje je bila vrhniški knjižnici obljubljena takojšnja gradnja novih prostorov, saj so ob siceršnji prostorski stiski želeli organizirati

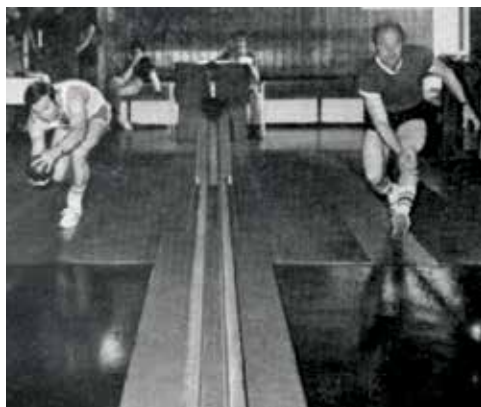
59. Cankarjeva knjižnica se je leta 2014 znova selila, Barjanec pa čuva park pred Osnovno šolo Ivana Cankarja že četrto desetletje. (foto: Miroslav Zdovec)

60. »Klanec danes«. Na vogalu, kjer stoji tudi znak »Nimaš prednosti«, so v jubilejnem letu namestili eno mnogih vrhniških plošč z odlomkom iz knjige »Na Klancu«. (Peter Božič: Na klancu po sto letih; Vrhnika se pripravlja na stoletnico. Foto: Svetlo Busić. Delo, marca, 10. stran)

tudi ločen mladinski oddelek in čitalnico in postaviti stalno razstavo Cankarjevih del.

Cankarjeva spominska pot je bila do takrat edinstven primer v Sloveniji; sredi 70. let so bile s tablam z besedili iz Cankarjevih del

61. Naš časopis: »Kegljača KK Tankist Dobrovoljc Janko (levo) in Špur Franc, ki sta nastopila tudi v trim ligi za ekipe svojih delovnih organizacij.«

označene posamezne postaje, kjer je živel in ustvarjal Ivan Cankar. Prve so postavili na začetek Klanca, na Drčo, v Močilnik, na Sveto Trojico in nad Enajsto šolo. Danes je na Cankarjevi literarni poti postavljenih 26 obeležij.

V praznovanje 100. obletnice rojstva Ivana Cankarja se je na svoj način vključila tudi Temeljna telesno-kulturna skupnost Vrhnika. Med številnimi drugimi športnimi dogodki je Kegljaski klub Tankist organiziral štiridnevni turnir na kegljišču hotela Mantova.

Cankarjevega jubileja so se ob svoji 30-letnici spomnile tudi mladinske delovne brigade. Vrhnški mladinci so s svojimi delovnimi vrstami ponesli ime velikega rojaka tudi v Kožbano, severozahodni del Goriških brd. V 40-članski brigadi Ivana Cankarja je bilo več kot polovica Vrhnčanov, drugi mladinci pa so bili iz Kočevja, Ribnice, Domžal in Logatca. Na terenu so

62. Igralci in vodstvo Stalnega gledališča - Teatro stabile iz Trsta so se med potjo v Ljubljano, kjer so se predstavili s Cankarjevim Martinom Kačurjem, ustavili na Vrhniki in k Cankarjevemu spomeniku položili venec in šop pomladanskega cvetja. (Naš časopis)

preživali dobre tri tedne in med drugim izdali dve številki biltena»Ivan Cankar«.

Nekaj dni pred slovesno uprizoritvijo dramtizacije Cankarjevega Martina Kačurja, ki je v italijanskem prevodu dobil naslov Idealist, so Vrhniko obiskali tudi predstavniki Stalnega gledališča iz Trsta.»Uprizoritev tega Cankarjevega dela za italijansko publiko nedvomno pomeni še en korak k boljšemu poznavanju kultur obeh narodov, s tem pa tudi veliko prispeva k hitrejšemu in boljšemu sožitju med prebivalci sosednjih držav.«

Med najbolj spontanimi in domiselnimi oblikami praznovanja pa je gotovo niz dogodkov, ki je leto 1976 obarval res praznično, botrovala mu je misel, da se je širjenje slovenske kulture začelo pravzaprav v krčmah, gostilnah. Brane Grabeljšek in Pavle Mrak sta bila pobudnika večerov, ki so se odvijali v starem Domu JLA, v gostilnah Pri Turšiču, pri Casermanu ... pevci - Mladi iz Verda in še nekaj drugih ljubiteljev kulture so ob večerih recitirali, brali prozo in poezijo slovenskih modernistov in prepevali slovenske ljudske pesmi. Ta prireditev je sodila

v program Tedna komunista (Človek - Delo - Kultura), premierno so dogodek izvedli v Domu počitka in ga potem ponovili skoraj v vseh krajevnih skupnostih.

Konec leta 1976 je Vrhnika na področju kulture slavila obilno žetev; delovanje Kulturne skupnosti v zadnjih dveh letih je bogatilo organizirano delovanje amaterskih skupin in posameznikov, ustanovljena je bila Zveza kulturno-prosvetnih organizacij Vrhnika, mladinska dramska skupina je dobila domovanje v obnovljenem Cankarjevem domu, na Osnovni šoli Ivana Cankarja je bila v začetku leta 1977 ustanovljena šolska kulturna skupnost. V Enajsti šoli zapišejo:»16. novembra smo se na sestanku domenili, da bomo vse kulturne dejavnosti na šoli povezovali v kulturno društvo. Izbrali smo po dva predstavnika iz pevskega zbora, likovnega, dramskega, literarnega in bralnega krožka ter iz uredništva šolskega lista in radia.«

Naš časopis poroča:»Prvo leto srednjeročnega plana je bilo na kulturnem področju v znamenju stoletnice rojstva vrhniškega rojaka Ivana Cankarja. Glavni smoter v progra-

63., 64. Mladi iz Verda s Pesmijo in besedo: Bojan Kuček, Pavle Mrak, Mitja Drašler, Zvone Škof, Janez in Jernej Drašler, Vincencij Šemrov, Urban Žirovnik ml., Bojan Martinšek, Franci Modrijan, Anton Furlan, Brane Grabeljšek, Tone Zakrajšek in Marta Rijavec. (Na slikah niso vsi našteti igralci). (arhiv: Naš časopis)

mu Kulturne skupnosti je bil, da se ustvarjajo taki pogoji, ki bodo nudili možnost uživanja kulturnih dobrin najširšemu krogu občanov. Lahko trdimo, da je bila letos storjena prelomnica, ker tako bogate kulturne letine pri nas doslej še ni bilo. Ob Cankarju in o njem se je sprožilo pravo kulturno gibanje, ki se je širilo v šolah, tovarnah in med občani v krajevnih skupnostih.»

Ob vseh zgoraj naštetih prireditvah so občani Vrhnike leto 1976 lahko užili kulturo tudi ob številnih gostovanjih: ob koncertni izvedbi Seviljskega brivca, triu Lorenz, Aciju Bertonciju in Ireni Grafenauer. Na vseh treh osnovnih šolah je Aci Bertoncelj izvajal še glasbene pravljice. Organiziran je bil tudi številčen obisk opere Turandot in Tosca.

Občinska revija Naša Beseda 76 se je odvijala med 5. in 12. aprilom. Organizirali so jo Občinska konferenca ZSMS, Kulturna skupnost in Dom JLA Vrhnika.

Na odru doma JLA in v starem domu JLA je prvi večer OŠ Ivana Cankarja pripravila recital odlomkov iz Cankarjevih črtic - Njeno življenje. Nastopili so učenci in oba pevska zbora ter pianistki, učenki Maja Kajdiš in Andreja Skrt.

Naslednji večer se je z enodejanko Mati predstavila OOSMS Brezovica.

OOSMS Stara Vrhnika je dan kasneje pripravila lutkovno igrico Medvedek na obisku. Nastopili so: Judita Gabrovšek, Borut Birtič, Andrej Mesec, Jani Krvina, Peter Gabrovšek, Tomaž Kenk, Stanka Velkavrh, Andreja Mole in Jakob Susman.

Na literarnem večeru so se predstavili mladi vrhniški literati: Pavle Mrak, Niko Nikolčič, Mirjam Sedej in Majda Celarc.

OOSMS Vrhnika je naslednji večer zaigrala lutkovno igrico Mucolin. Nastopili so: Franci Tomažin, Marija Petrič, Andrej Rozman, Mirjam Suhadolnik, Rezi Kogovšek, Helena Kern in Vine Fridrich.

Mladi iz Verda so se v starem domu JLA 10.

aprila predstavili z že omenjeno Pesmijo in besedo, dramska skupina Stara Vrhnika pa je naslednji dan odigrala komedijo Poročil se bom s svojo ženo. Nastopili so: Franci Petkovšek, Majda Velkavrh, Dragica Potrebueš, Branka Ogrin, Stanka Velkavrh, Dare Potrebueš, Leon Plahutnik in Jakob Susman.

Naša beseda 76 se je zaključila tudi z že omenjenim recitalom V areni življenja sem stal. Z izborom iz Cankarjeve socialne, kritične in politične proze so nastopili: Tomo Bratič, Vera Gradišar, Marina Jevce, Zdenka Jurca, Matjaž Leitgeb, Hermina Lenarčič, Bojan Martinšek, Niko Nikolčič, Đorđe Nikolčič, Dragica Pečar, Milan Selan, Bogdan Seliger, Jakob Susman, Zvone Škof, Brane Štimec, Cvetka Vrhovnik, Janez Žakelj in Matjaž Žirovnik.

Na vrhniškem odru je gostovalo tudi precej gledaliških predstav, med profesionalnimi Florentinski slamnik (PDG Nova Gorica), Zaradi inventure odprto (MGL) ter Pohujšanje v dolini šentflorjanski (SLG Celje), pa tudi folklorna skupina Tine Rožanc. Za predšolsko in šolsko mladino pa je Mladinsko gledališče iz Ljubljane odigralo štiri predstave Vilinčka z lune.

Ob zaključku jubilejnega leta je bila na Vrhniki razstava likovnih del akademskega slikarja Božidarja Grabnarja, pred to pa razstava akvarelov Pavla Mraka. V 2. številki Enajste šole, ki je izšla v šolskem letu 1976/77 četrtošolka Špela Petkovšek opiše obisk razstave:»... Slikar Pavle Mrak nam je sam razlagal posamezne slike. Povedal nam je, kako slika. Najprej zmoči papir in potem takoj slika. Zelo rad vzame temne barve, ki se lepo razlijejo na papirju, vmes barva z rumeno barvo, ki prinese sliki svetlobo. Po njegovi zamisli je to sonce, ki ožarja vso naravo, saj je sonce vir življenja na zemlji ...»

***Kako bi jo zavrzel, dolino šentflorjansko?
Ti si studenec vseh mojih sanj in vsega mo-***

jega trpljenja – lahko te ljubim, lahko te sovražim, nikoli ne pozabim nate, tako, kakor tudi ti ne boš pozabila name!⁶⁴

Ob slovenskem kulturnem prazniku, 8. februarju 1977, sta Komite OK ZKS in Zveza kulturnih organizacij Vrhnika pripravila delovno srečanje, kjer je oktet Kašča, fantje iz Verda z novim imenom, zapel nekaj slovenskih pesmi; pisatelj Karel Grabeljšek je za požrtvovalno delo na področju novinarstva v času NOB in v povojnem obdobju in za

Nedvomno je lansko, Cankarjevo leto, prineslo tudi v Črbelnik, Oku, kuo, rudi, v reslika 1977, Milos, Maurice, Branko, Stegari, Pavle Mrak, in Jože Pivk. (arhiv: Naš časopis)

66. Vabilo na razstavo akvarelov Pavleta Mraka. (arhiv: Pavle Mrak)

RAZSTAVA SLIK V PROSTORIH ILUV VRHNIKA OD 10. DO 24. DECEMBRA '76

božidar grabnar, akademski slikar, diplomiral na akademiji za likovno umetnost v ljubljani leta 1969

samosvojne razstave: valjevo 1972, piran 1975, koper 1975, cerknica 1976

sodeloval na razstavah: ivanjica 1969, ljubljana 1970, škofja loka 1971, koper 1973, portoroč 1973, brezovica 1974, ljubljana 1974, ljubljana 1976, celovec 1976, udine 1976

naslov: lukovica 27, 61351 brezovica pri ljubljani

razstavo sta omogočili kulturna skupnost vrhnika in iluv vrhnika

67. Vabilo na razstavo Božidarja Grabnarja. (arhiv: Pavle Mrak)

Štirideset let kasneje lahko dopišemo – na Vrhniki še vedno praznujemo prihod pomladi in vsako leto znova tudi rojstni dan Ivana Cankarja ter vse spomladanske praznike, s katerimi se spominjamo velikih dogodkov iz preteklosti.

Od leta 1990 poznamo majske dogodke kot Cankarjeve dneve; kulturnim, turističnim in športnim prireditvam se iz leta v leto pridružujejo nove in z njimi številni novi udeleženci in obiskovalci.

5. maja 1976 je dr. Bratko Kreft poudaril: »Cankarjevo delo ni bilo le vest njegovega časa, marveč je še zmeraj tudi vest našega časa!«

Zdaj je na vrsti naš čas in naša vest.

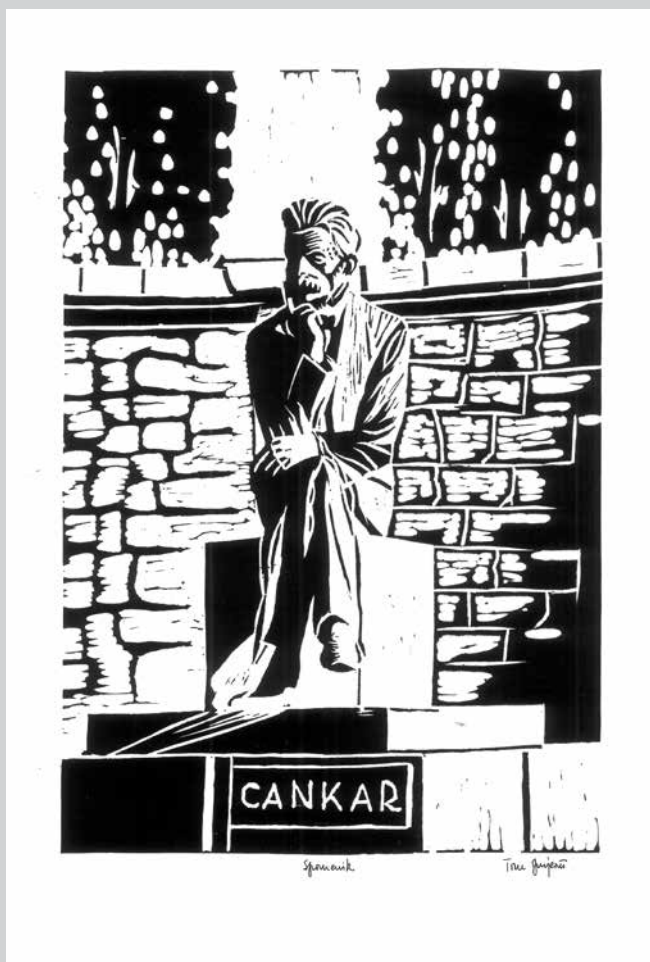
OPOMBE:

- 1 Ob 75-letnici rojstva Ivana Cankarja, leta 1951, je bila izdelana priložnostna ovojnica s spominskim žigom in izdani razglednici z motivom Cankarjevega spomenika in Klanca. Ob 100-letnici je 1976. leta ob znamki izšla v Beogradu 8. maja 1976 tudi spominska kuverta. (VR 12, Tone Simončič: Vrhnika v filateliji, str. 280 in 295).
- 2 Naš časopis, Tone Hočevnar, št. 19, maj 1975, str. 5: »Poleg priprave načrtov za celotni kompleks je tudi že stekla akcija za zbiranje finančnih sredstev. Po predvidevanjih bo vrhniško gospodarstvo zbralo približno 200 milijonov starih dinarjev in prvi, ki so k temu že pristopili je IUUV, ki je že nakazala 120 milijonov. Pričakujejo pa, da bodo del sredstev prispevale tudi druge OZD in SIS. Razlika v sredstvih pa bo krita iz sredstev, ki bodo zbrana kot sredstva gospodarskih organizacij za razreševanje problema šolstva, kamor spada tudi omenjeni objekt. Na koncu pa naj poudarim tudi to, da si pri gradnji tega pomembnega objekta za celotno našo občino tudi mladina s svojim prostovoljnim delom lahko postavi trajen spomenik!«
- 3 Ivan Cankar: Sreča, 1904.
- 4 Ljubljanski Dnevnik, Nada Mavrič.
- 5 Marja Boršnik, literarna zgodovinarica, 24. januar 1906, Borovnica–10. avgust 1982, Mljet.
- 6 Matija Bravničar, skladatelj, pedagog in violinist, 24. februar 1897, Tolmin–25. november 1977, Ljubljana.
- 7 France Dobrovoljc, romanist, slovenist, bibliograf, bibliotekar, leksikograf in literarni zgodovinar, 10. marec 1907, Ljubljana–17. julij 1995, Ljubljana.
- 8 Štefanija Ana Drolc, igralka in pedagoginja, 22. december 1923, Ponikva.
- 9 Stane Dolanc, politik, 16. november 1925, Hrastnik–13. december 1999, Ljubljana.
- 10 Karel Grabeljšek – Gaber, pisatelj, novinar in urednik, 18. oktober 1906, Vrhnika–18. april 1985, Ljubljana.
- 11 Anton Ingolič, pisatelj, profesor in urednik, 5. januar 1907, Spodnja Polskava (Slovenska Bistrica)–11. marec 1992, Ljubljana.
- 12 Božidar Jakac, slikar in grafik, 16. julij 1899, Novo mesto–12. november 1989, Ljubljana.
- 13 Slavko Jan, gledališki režiser, igralec in pedagog, 7. avgust 1904, Zagorje ob Savi–29. april 1987, Ljubljana.
- 14 Boris Kalin, kipar, 24. junij 1905, Solkan–22. maj 1975, Ljubljana.
- 15 Edvard Kardelj (psevdonom Sperans, partizanski imeni Bevc in Krištof), politik in publicist, 27. januar 1910, Ljubljana–10. februar 1979, Ljubljana.
- 16 Janez Karlin; učitelj, igralec, režiser in funkcionar na področju kulture, 18. november 1922, Ratanska vas.
- 17 Mile Klopčič, pesnik in prevajalec, 16. november 1905, L'Hôpital, Francija–19. marec 1984, Ljubljana.
- 18 Ciril Kosmač, pisatelj, 28. september 1910, Slap ob Idrijci–28. januar 1980, Ljubljana.
- 19 Miško Kranjec (izvirno Mihael Kranjec, madžarsko Krányecz Mihály), pisatelj in urednik, 15. september 1908, Velika Polana–8. junij 1983, Ljubljana.
- 20 Bratko Kreft, dramatik, pripovednik, publicist, dramaturg, profesor, literarni zgodovinar in režiser, 11. februar 1905, Maribor–17. julij 1996, Ljubljana.
- 21 Tone Kuntner, pesnik in gledališki igralec, 13. maj 1943, Trate.
- 22 Mitja Mejak, literarni kritik, esejist in urednik; 1926–1975.
- 23 Janez Menart, pesnik in prevajalec, 29. september 1929, Maribor–22. januar 2004, Ljubljana.

- 24 Mira Mihelič (tudi Mira Puc), pisateljica in prevajalka, 14. julij 1912, Split-4. september 1985, Ljubljana.
- 25 Metod Mikuž, teolog in zgodovinar, 1909-1982.
- 26 Matej Bor (pravo ime Vladimir Pavšič, pesnik in pisatelj, 14. april 1913, Grgar pri Gorici-29. september 1993, Ljubljana.
- 27 Stojan Požar, politik in literat, predsednik skupščine občine Maribor, 27. julij 1926, Maribor.
- 28 Boris Race, partizansko ime Žarko, gradbeni tehnik, narodni delavec in politik, 31. oktober 1916, Hrpelje-26. april 1995, Trst.
- 29 Rado Simoniti, skladatelj in dirigent, 15. maj 1914, Fojana-14. maj 1981, Ljubljana, Slovenija.
- 30 Leopold Suhodolčan, pisatelj, 10. avgust 1928, Žiri-8. februar 1980, Golnik, pokopan na Prevaljah.
- 31 Lidija Šentjunc, političarka, častnica in narodna heroinja, 18. marec 1911, Hrastnik-25. december 2000, Ljubljana.
- 32 France Štiglic, filmski režiser, 12. november 1919, Kranj-4. maj 1993, Ljubljana.
- 33 Vida Tomšič (rojena Bernot); prvoborka, partizanka, političarka in narodni heroj, 26. junij 1913, Ljubljana-10. december 1998, Ljubljana.
- 34 Andrej Verbič, gospodarstvenik, politik, 25. maj 1920, Vrhnika-16. junij 1999, Podblica.
- 35 Franc Zadavec;, literarni zgodovinar, 27. september 1925, Stročja vas-24. julij 2016, Gornji Grad.
- 36 Boris Zihlerl, politik in marksistični filozof, 25. september 1910, Trst-11. februar 1976, Ljubljana.
- 37 Ciril Zlobec, pesnik, pisatelj, publicist, prevajalec, novinar, urednik, nekdanji politik, 4. julij 1925, Ponikve.
- 38 Beno Zupančič, pisatelj, publicist in politik, * 22. marec 1925, Sisak (Hrvaška), † 28. avgust 1980, Ljubljana.
- 39 Fran Zwitter, slovenski zgodovinar, 24. oktober 1905, Bela Cerkev-14. april 1988, Ljubljana.
- 40 Franci Zwitter, koroško-slovenski pravnik in narodni delavec, 10. oktober 1913, Zahomec (nem. Achomitz)-2. februar 1994, Celovec.
- 41 Ivan Cankar: Erotika 1899, Sulamit.
- 42 Linija za zahodno Afriko je bila ena od hrbtenic podjetja Splošna plovba in je imela več»podlinij«. Sprva so ladje na tej liniji prevažale generalne tovore, eksotično hlodovino in rezan les, kasneje je bil uveden tudi kontejnerski prevoz. Na odhodnih potovanjih so ladje za prevoz hlodovine prevažale tudi klin-ker ali cement.
- 43 Ladja Vrhnika je bila zgrajena leta 1968; dolžina 149,9 m, širina 22,7 m, nosilnost 18.473 ton, dosegala je hitrost 15 vozlov/uro. Vsi bivalni prostori so klimatizirani, potrebno pa jo je bilo preurediti po jugoslovanskih standardih. Njen prvi poveljnik pod našo zastavo je bil kapitan Vlado Hostnikar, upravitelj stroja pa Alojz Glavina. Naprej je bila prodana leta 1989 in leta 1990 razrezana v staro železo v Alangu v Indiji.
- 44 Ljubljanski Dnevnik, Nada Mavrič.
- 45 Imeli so dve ponovitvi, aprila tudi na Naši besedi 76, pa v Borovnici, v Šentjakobskem gledališču, dvakrat v Mestnem gledališču (na matineji in na proslavi), v delovni organizaciji ŽITO ter na srečanju mladih skupin v Celju, kjer so dosegli prvo mesto med recitali.
- 46 Ignacij Borštnik, psevdonim Gorazd;, gledališki igralec, režiser in pedagog, prvi Cankarjev Kantor, 1. julij 1858, Cerklje na Gorenjskem-23. september 1919, Ljubljana.
- 47 30. oktobra 1907 piše na Dunaju Ivan Cankar v pismu Frideriku Juvančiču:»... Schwentner pravi, da bo Kreisova igrala Jacinto. — Jaz sem si mislil Jacinto večjo. Sicer se ne spominjam na Kreisovo, ampak toliko vem, da ni bila velika. Ampak — ali je lepa? To je glavno vprašanje! In prosim Vas, da mi na to vprašanje odgovorite! Že v opisu oseb sem rekel, da naj se farsa raje ne igra, če ni lepe J a c i n t e!« Gledališki list 1921/22, št. 11, izdaja Uprava narodnega gledališča v Ljubljani.
- 48 Anton Verovšek, igralec, režiser in organizator, 18. januar 1866, Ljubljana-20. december 1914, Ljubljana
- 49 Milan Skrbinšek, igralec, režiser, pisec in pedagog, 19. februar 1886, Maribor-25. julij 1963, Ljubljana.
- 50 Hinko Nučič, gledališki igralec, režiser, organizator in pedagog, 20. april 1883, Ljubljana -21. maj 1970, Zagreb.
- 51 Osip Šest, gledališki režiser, igralec, pedagog in publicist, 23. julij 1893, Metlika-22. maj 1962, Golnik.
- 52 Anton Danilo (s pravim imenom Anton Cerkar); gledališki igralec, režiser in publicist, 15. julij 1858, Ljubljana-23. april 1947, Ljubljana.
- 53 Emil Kralj; gledališki igralec in režiser, 24. fe-

- bruar 1895, Trebče (ital. *Trebiciano*)-1. marec 1945, Gorica.
- 54 Fran Govekar, pisatelj, dramatik, kritik in kulturni delavec, 9. december 1871, Ig-31. marec 1949, Ljubljana.
 - 55 Ciril Debevec, igralec, režiser, publicist in prevajalec, 2. april 1903, Ljubljana-11. december 1973, Ljubljana.
 - 56 Ferdo Delak, režiser, organizator in publicist, 29. junij 1905, Gorica-16. januar 1968, Ljubljana.
 - 57 Bojan Stupica, režiser, gledališki igralec in scenograf, 1. avgust 1910, Ljubljana-22. maj 1970, Beograd.
 - 58 Slavko Jan, gledališki režiser, igralec in pedagog, 7. avgust 1904, Zagorje ob Savi-29. april 1987, Ljubljana.
 - 59 Fran Lipah, igralec, publicist, vzgojitelj, režiser in dramatik, 23. maj 1892, Dobrunje (Ljubljana)-30. april 1952, Ljubljana.
 - 60 Bojan Peček, igralec in pevec, 16. oktober 1892, Ljubljana-29. junij 1959, Ljubljana.
 - 61 Ivan Levar, operni pevec, igralec in pedagog, 8. september 1888, Rakek-28. november 1950, Ljubljana.
 - 62 Ivan Cesar, gledališki igralec in pedagog, 6. oktober 1896, Dolnja Težka Voda - 4. december 1965, Ljubljana.
 - 63 Stane Sever, gledališki in filmski igralec, 21. november 1914, Ljubljana-18. december 1970, Ribnica na Pohorju.
 - 64 Pavle Kovič, igralec in pevec, 31. januar 1899, Ljubljana-26. julij 1975, Ljubljana.
 - 65 Jože Kovič, gledališki igralec in režiser, 22. januar 1898, Ljubljana-18. julij 1944, Ljubljana.
 - 66 Stane Dremelj, slovenski kipar, medaljer, 9. november 1906, Vrhnika-21. januar 1992, Radovljica.
 - 67 Fantje z Verda, kasneje poimenovani Oktet Kašča.
 - 68 Sergej Kraigher, partizan, častnik in prvoborec, 1914, Postojna-18. januar 2001, Ljubljana.
 - 69 France Popit (psevdonim Jokl); politik, predsednik Predsedstva Socialistične Republike Slovenije, 3. avgust 1921, Vrhnika-25. januar 2013, Ljubljana.
 - 70 Mitja Ribičič, partizan, politik, 19. maj 1919, Trst-28. november 2013, Ljubljana.
 - 71 Marijan Brecelj (partizansko ime: Miha Borštnik), pravnik, alpinist, politik, prvoborec, partizan, narodni heroj, 23. april 1910, Gorica-8. januar 1989, Ljubljana.
 - 72 Janez Barborič; politik, 1931, Gorica-1980, Ljubljana.
 - 73 Vinko Hafner, politik, partizan, častnik, politični komisar in prvoborec, 21. januar 1920, Stražišče, Kranj-maj 2015.
 - 74 Janez Milčinski, pravnik in zdravnik, 3. maj 1913, Ljubljana-28. julij 1993, Ljubljana.
 - 75 Josip Vidmar, literarni in gledališki kritik, dramaturg, prevajalec, esejist in politik, 14. oktober 1895, Ljubljana-11. april 1992, Ljubljana.
 - 76 Kronika OŠ Janeza Mraka, 1972-1980, hrani jo OŠ Ivana Cankarja.
 - 77 O Ivanu Cankarju. Naš časopis, št. 11, str. 5 in 6, 1974.
 - 78 Peter Božič, slovenski pisatelj in dramatik, 30. december 1932, Bled-10. julij 2009, Ljubljana.
 - 79 Delo, Peter Božič: Na klancu po sto letih, marec 1976, str. 11.
 - 80 Tekmovanje za Cankarjevo bralno značko se je na OŠ Ivana Cankarja pričelo v šolskem letu 1964/65.
 - 81 Oktet je bil sicer znan kot Fantje iz Verda, kasneje Oktet Kašča.
 - 82 JLA - Jugoslovanska ljudska armada.
 - 83 Naš časopis, januar 1976, str. 11.
 - 84 Ivan Cankar: Pesem, Zgodbe iz doline šentflorjanske, 1908.
 - 85 Naš časopis.

Za informacije in gradivo se zahvaljujem Marti Rijavec, Pavlu Mraku, Urbanu in Matjažu Žirovniku, družini Dobrovoljc iz Verda, Cankarjevi knjižnici Vrhnika, Osnovni šoli Ivana Cankarja in Našemu časopisu.

68. Tone Jurjevčič, Spomenik, linorez, 1976. (*Cankarjeva knjižnica Vrhnika*)